

ODNOWA POSOBOROWA W KOŚCIELE KATOLICKIM W POLSCE W LATACH 1978-1989. ZARYS WYBRANYCH PROBLEMÓW¹

Wprowadzenie

Dwudziesta rocznica zakończenia Soboru Watykańskiego II stała się bodźcem do zwołania II Sesji Nadzwyczajnej Synodu Biskupów (24 listopada – 8 grudnia 1985 r.), w całości poświęconej ocenie recepcji uchwał soborowych w Kościele Powszechnym oraz w Kościołach lokalnych². Intelktualną diagnozą kondycji Kościoła katolickiego w okresie dwóch posoborowych dekad był – przetłumaczony na wiele języków – wywiad-rzeka Vittorio Messori'ego z ówczesnym prefektem Kongregacji Nauki Wiary kardynałem Josephem Ratzingerem sugerystycznie zatytułowany „Raport o stanie wiary”. Książka dość szybko – jak na polskie warunki – została przetłumaczona i znalazła się na rynku księgarskim. Prawie każdego polskiego czytelnika, zarówno tego sięgającego po publikację wówczas jak i dziś uderzał opis sytuacji Kościoła, borykającego się z wieloma kryzysami, zderzającego się z liberalizmem kulturowym, permisywizmem i relatywizmem, tkwiącego w stanie duchowego paraliżu oraz odrzucenia nauczania soborowego. Był to jednak portret Kościoła katolickiego w Europie Zachodniej. Kościół w Polsce – w tym samym czasie – dysponował ogromnym potencjałem ludzkim zdolnym do mobilizacji religijnej, a entuzjazm

---

¹ Zaprezentowane w niniejszym tekście materiały archiwalne pochodzące z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego (AAW), zespół Sekretariatu Prymasa Polski (SPP) zostały udostępnione Autorowi na podstawie decyzji Kardynała Kazimierza Nycza, arcybiskupa metropolity warszawskiego z dnia 27 kwietnia 2016 r.

² S. N a g y, *Teologia na II Nadzwyczajnym Synodzie Biskupów*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – doświadczenia – perspektywy*, red. J. H o m e r s k i, F. S z u l c, Lublin 1987, s. 27-39.

po wyborze Polaka na Stolicę Rzymską umacniał wewnętrznie, napałwał nadzieją i pozwalał na przetrwanie wielu trudnych lat naznaczonych bolesnymi wydarzeniami stanu wojennego.

Niniejszy artykuł jest kontynuacją dotychczasowych badań i ma na celu ukazanie wybranych głównych kierunków oraz obszarów procesu odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978-1989. Tekst nie aspiruje do miana ujęcia całościowego problematyki recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce, choć autor wyraża nadzieję, że przygotowany przez niego cykl publikacji może stać się punktem wyjścia dla dalszych opracowań oraz podjęcia szerokiej debaty historyczno-teologicznej³.

Wydarzeniami otwierającymi analizowany okres jest dzień wyboru Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową (16 października 1978 r.) oraz inauguracji pontyfikatu (22 października 1978 r.). Natomiast cenzurę końcową wyznacza ciąg wydarzeń z roku 1989 r., które w istotny sposób odzwierciedlały ewolucję pozycji społeczno-politycznej Kościoła katolickiego w Polsce oraz zapowiadały konieczność podjęcia nowych wyzwań duszpasterskich. Były to kolejno: obrady „Okrągłego Stołu” (6 lutego – 5 kwietnia 1989 r.); uchwalenie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w PRL (17 maja 1989 r.); koncesjonowane wybory do Sejmu i wolne do Senatu (4 czerwca 1989 r.); nawiązanie pełnych stosunków dyplomatycznych pomiędzy PRL

---

³ Zob. M. Białkowski, *Od Vaticanum II do bulli Episcoporum Poloniae coetus. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2017, s. 67-100; idem, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 r.). Zarys wybranych problemów*, [w:] *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, red. W. Polak, A. Czwołęk, S. Galij-Skarbińska, Toruń 2017, s. 215-245; idem, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, 128 (2017), s. 229-272; idem, *Od bulli «Episcoporum Poloniae coetus» do wyboru Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową. Druga faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1972-1978) – wybrane zagadnienia*, [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972-1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2018 [w druku]; idem, *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w 1972-1978. Pomiędzy bullą «Episcoporum Poloniae coetus» a wyborem Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie”, 2018, r. 52, s. 29-80; idem, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972-1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 129:2018, s. 387-446.

a Watykanem (17 lipca 1989 r.); powołanie działacza katolickiego Tadeusza Mazowieckiego na urząd premiera PRL (24 sierpnia 1989 r.). Trzeba również pamiętać, że wydarzeniem przełomowym – i ważną cezurą w stosunkach wewnątrzkościelnych – było promulgowanie przez papieża Jana Pawła II 25 stycznia 1983 r. Konstytucją apostołską „*Sacre disciplinae leges*” nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego (wszedł w życie 27 listopada 1983 r.).

Zgodnie z zaproponowaną w 2017 r. periodyzacją recepcja Soboru Watykańskiego II w Kościele katolickim w Polsce obejmuje trzy zasadnicze fazy: 1) fazę wczesną (lata 1966-1978) z wyraźnie wyodrębnionymi dwoma podokresami: 1966-1972 i 1972-1978; 2) fazę dojrzałą (lata 1978-1989); 3) fazę późną (lata 1989-1999).

1.0. Specyfika dojrzałej fazy recepcji Soboru Watykańskiego II

Analizując specyfikę lat 1978-1989 wskazać należy na kilka podstawowych problemów, które miały znaczący wpływ na recepcję uchwał Soboru Watykańskiego II. Omówione zostaną tylko najważniejsze: 1) przemiany polskiej religijności w dekadzie lat osiemdziesiątych XX w.; 2) nowy model relacji państwo-Kościół katolicki; 3) społeczny wymiar trzech pielgrzymek Papieża-Polaka do Ojczyzny (1979-1983-1987); 4) zmiany personalne i pokoleniowe w Episkopacie Polski⁴.

1.1. Przemiany polskiej religijności w dekadzie lat osiemdziesiątych XX w.

W latach 1978-1989 nastąpiło dalsze umocnienie życia religijnego. Dominował ludowo-narodowy model religijności, którego centralnym elementem było regularne życie sakramentalne oraz kult maryjny⁵. Dwa główne wskaźniki praktyk religijnych *dominantes* (odsetek obecnych na niedzielnej mszy św.) i *communicantes* (odsetek przyj-

⁴ Katalog warto byłoby rozszerzyć o zagadnienia: Kościół katolicki wobec NSZZ „Solidarność”; Kościół katolicki i kultura niezależna; rozwój duszpasterstw akademickich, stanowych i zawodowych.

⁵ Zob. uwagi na ten temat w pracach: E. Ciupak, *Katolicyzm ludowy w Polsce. Studia socjologiczne*, Warszawa 1973; *Religijność ludowa. Ciągłość i zmiana*, red. W. Piwoński, Wrocław 1983; *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembruski, Warszawa 2000.

mujących w jej trakcie Komunię św.) w latach 1978-1989 zachowywały stały poziom z niewielką tendencją zniżkową pod koniec analizowanego okresu dla *dominicanos* oraz wzrostową dla *comunicanos*⁶. Ilustracją tendencji zniżkowej *dominicanos* w latach 1978-1989 są badania ilościowe przeprowadzone w kościele akademickim ojców jezuitów w Toruniu (jest to kościół rektoralny, przy którym nie ma parafii). W 1979 r. we mszy św. niedzielnej uczestniczyło 6 698 wiernych; w 1984 r. – 5 653; w 1985 r. – 5 004; w 1986 r. – 5 008; w 1987 r. – 5 205⁷.

Najwyższy wskaźnik *dominicanos* w 1980 r. i 1984 r. zaobserwowano w następujących czterech jednostkach kościelnych: diecezji tarnowskiej – 73,2% i 85,3%; administraturze apostolskiej w Lubaczowie – 71,4% i 66,1%; archidiecezji krakowskiej – 65,7% i 60,6%; diecezji przemyskiej – 61,9% i 75,1%⁸. Średni wskaźnik *dominicanos* wynosił w latach 1980-1987 kształtował się na poziomie 50-55%. Natomiast średni wskaźnik *comunicanos* w 1980 r. wynosił 15% i wzrastał w kolejnych latach⁹. Zapowiedzią nadchodzącej w latach dziewięćdziesiątych XX w. laicyzacji społeczeństwa był nieznaczny spadek udziału małżeństw zawartych w kościele na tle ogółu małżeństw w Polsce. W 1980 r. małżeństwa zawarte równocześnie w kościele i Urzędzie Stanu Cywilnego stanowiły 97,3% wszystkich małżeństw, w 1985 r. – 94,4%, w 1988 r. – 92,8%¹⁰.

Koronacje znanych i nie rzadko dopiero odkrywanych wizerunków maryjnych były nie tylko momentem doświadczenia indywidualnego przeżywania katolicyzmu, ale również czasem zaprezentowania jego siły¹¹. W latach 1978-1989 miały miejsce aż 34 koronacje. W 1978 r. – 1; w 1979 r. – 4; w 1980 r. – 3; w 1981 r. – 1; w 1982 r. – 2; w 1983 r. – 6; w 1984 r. – 1; w 1985 r. – 3; w 1986 r. – 3; w 1987 r. – 4; w 1988 r. – 3 i w 1989 r. – 3¹².

⁶ *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, red. P. Ciecieląg, P. Łysoń, W. Sadłoń, W. Zdaniewicz, Warszawa 2014, s. 183-189.

⁷ Archiwum Domu Zakonnego Jezuitów w Toruniu, Dane statystyczne *dominicanos*.

⁸ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, s. 172.

⁹ *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, s. 189.

¹⁰ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, s. 171.

¹¹ Ciekawe spostrzeżenia dotyczące religijności w krajach Europy Zachodniej zawarł w swojej pracy ks. J. Mariański, *Kościół w społeczeństwie przemysłowym*, Warszawa 1983.

¹² *Z dawna Polski Tyś Królową. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717-1990*, materiały zebrały i opracowały S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa M.B.,

Podobnie, jak w poprzednio analizowanym okresie, również w latach 1978-1989 charakterystycznym rysem polskiego katolicyzmu było zjawisko masowych pielgrzymek do sanktuariów maryjnych¹³. Ruch pielgrzymkowy nie tylko uległ jeszcze większemu umasowieniu, ale przede otrzymał nowe, trwałe ramy organizacyjne i stał się formą manifestacji politycznej. Pielgrzymka Warszawska na Jasną Górę wciąż pozostała największym tego typu wydarzeniem¹⁴. W 1979 r. wzięło w niej udział 31 000 wiernych; w 1981 r. – 29 820; w 1984 r. – 41 068; w 1989 r. – 22 677. Jednocześnie systematycznie wzrastała liczba uczestników Warszawskiej Akademickiej Pieszej Pielgrzymki Diecezjalnej. W 1981 r. wzięło w niej udział 1 780 studentów; w 1984 r. – 5 200; w 1989 r. – 6 800¹⁵.

Począwszy od 1979 r. przedstawiciele duchowieństwa i świeccy formułowali nowe regionalne inicjatywy pielgrzymkowe. W sierpniu 1979 r. na szlak pielgrzymi wyruszyła I Pomorska Pielgrzymka na Jasną Górę, gromadząca przede wszystkim wiernych z diecezji chełmińskiej. Dynamika ilości uczestników tej pielgrzymki dobrze odzwierciedla towarzyszący ówczesnej sytuacji polityczno-społecznej poziom potrzeb duchowych. W 1979 r. pielgrzymka liczyła 1 500 uczestników; w 1980 r. – 5 000; w 1981 r. – 5 655; w 1982 r. – 10 256; w 1983 r. – 11 684; w 1984 r. – 9 442; w 1985 r. – 8 257; w 1986 r. – 6 635; w 1987 r. – 6 929; w 1988 r. – 6 373; w 1989 r. – 5 500¹⁶.

Zjawisko pieszych pielgrzymek rozwijało się przez całą dekadę i objęło swoim zasięgiem prawie wszystkie diecezje. Również w sierpniu 1979 r. po raz pierwszy na Jasną Górę dotarła Lubelska Piesza Pielgrzymka. W 1981 r. wyruszyła po raz pierwszy Kielecka Piesza Pielgrzymka, Piesza Pielgrzymka Archidiecezji Krakowskiej i Wrocławskiej Piesza Pielgrzymka, w 1983 r. Gdańska Piesza Pielgrzymka, Gorzowska Piesza Pielgrzymka i Szczecińska Piesza Pielgrzymka, w 1984 r.

S.M. G i z e l a od Niepokalanego Serca Maryi, Romana S z y m c z a k, Szymanów 1990, s. 669-670.

¹³ Szerokie spektrum tego zjawiska zostało nakreślone w artykule Z. S. J a b ł o Ń - s k i e g o, *Recepcja nauki mariologicznej Soboru Watykańskiego II w polskich sanktuariach*, „Salvatoris Mater”, 16/1/4, 2014, s. 211-265.

¹⁴ Zob. G ó r n y, J. R o s i k o Ń, *300 lat wytrwałości. Warszawska Pielgrzymka Piesza 1711-2011*, Warszawa 2011.

¹⁵ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, s. 230.

¹⁶ A. K a m i ń s k i, *Piesza Pomorska Pielgrzymka na Jasną Górę w latach 1979-1991*, Pelplin 2013, s. 109.

Warmińska Piesza Pielgrzymka, w 1987 r. Białostocka Piesza Pielgrzymka, a w 1989 r. Włocławska Piesza Pielgrzymka¹⁷. Nowym zjawiskiem było pielgrzymowanie do grobu ks. Jerzego Popiełuszki przy kościele św. Stanisława Kostki na warszawskim Żoliborzu. Śmierć kapelana „Solidarności”, zamordowanego przez funkcjonariuszy SB w październiku 1984 r., miała w powszechnym odbiorze znamiona męczeństwa¹⁸.

Jednym z najważniejszych – pozytywnych – skutków wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową był wzrost powołań kapłańskich. Osoba Jana Pawła II stała się przedmiotem autentycznej fascynacji, a jego droga kapłańska wzorcem dla młodych kleryków i księży. Tendencję wzrostu – w latach 1978-1989 – potwierdzają badania oraz szczegółowa analiza przeprowadzona dla całego pontyfikatu papieża-Polaka przez Józefa Baniaka. Oto dane przytoczone przez socjologa religii dotyczące nowo wyświęconych kapłanów. W 1978 r. posługę w Kościele katolickim w Polsce rozpoczęło 569 neoprezbiterów; w 1979 r. – 545; w 1980 r. – 632; w 1981 r. – 688; w 1982 r. – 775; w 1983 r. – 731; w 1984 r. – 822; w 1985 r. – 964; w 1986 r. – 989; w 1987 r. – 1 040; w 1988 r. – 1 144; a w 1989 r. aż 1 166¹⁹.

Niewątpliwie ważną oznaką zmian, jakie zachodziły w polskiej religijności w latach 1978-1989 był rozwój specjalistycznych duszpasterstw. Już w latach siedemdziesiątych XX w. szczególną aktywnością cieszyły się duszpasterstwa akademickie, natomiast wydarzenia lat osiemdziesiątych XX w. stymulowały duszpasterstwa ludzi pracy²⁰.

¹⁷ Zob. J. Durka, *Władze polskie wobec Sanktuarium Jasnogórskiego w latach 1945-1989*, [w:] *Miejsca święte pod nie świętym nadzorem. Polityka władz wobec sanktuariów w latach 1945-1989*, red. K. Białeckki, Warszawa 2019 [w druku].

¹⁸ E. K. Czaczko wska, T. Wiślicki, *Ksiądz Jerzy Popiełuszko. Wiara, nadzieja, miłość. Biografia błogosławionego*, Warszawa 2017, s. 485-552.

¹⁹ J. Baniak, *Powołania do kapłaństwa i do życia zakonnego w Polsce w latach 1900-2010. Studium socjologiczne*, Poznań 2012, s. 153.

²⁰ Do najważniejszych, wartych uwagi opracowań historycznych na temat duszpasterstw należą: M. Szumowski, *Duszpasterstwo akademickie w Archidiecezji Warszawskiej w latach 1928-1992*, Warszawa 2000; K. Jarkiewicz, *Duszpasterstwa akademickie Krakowa po II wojnie światowej*, Kraków 2004; M. Przybysz, *Wyspy wolności. Duszpasterstwo akademickie w Łodzi 1945-1989*, Łódź 2008; *Oaza wolności. Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w. Materiały pokonferencyjne*, red. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011; *Duszpasterstwa środowiskowe w latach 1945-1989. Archidiecezja krakowska*, red. C. Kuta, J. Marecki, Kraków 2014; *Loyola u Kopernika. Jezuici w Toruniu w latach 1945-2015*, red. K. Dorosz, W. Roczynkowski, Warszawa 2016.

Podsumowując polską religijność dekady lat osiemdziesiątych XX w. ks. Zygmunt Zieliński trafnie zauważył, że: „Duszpasterstwo czerpało z Soboru inspirację do działania, a nie do minimalizacji praktyk kościelnych i wymogów stawianych w procesie przeżywania prawd wiary i w płaszczyźnie moralnej. [...] Istniała zatem w Kościele polskim potrzeba gruntownej pracy ukierunkowanej na renesans religijny, co nie było łatwe. Zestarzałe schematy zbyt tradycyjnej, nawet spetryfikowanej religijności zderzały się z religijnością solidarnościowo-patriotyczną o wielkiej sile wyrazu, lecz wątłym korzeniu, co nie gwarantowało trwałego owocu”²¹.

1.2. Nowy model relacji państwo-Kościół katolicki

Pasmo wydarzeń z lat 1978-1980: wybór kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Rzymską, I Pielgrzymka do Ojczyzny w 1979 r. oraz narodziny „Solidarności” w 1980 r. ostatecznie zmusiły aparat partyjno-państwowy do zrewidowania polityki wyznaniowej. Następstwem tej rewizji była zmiana *status quo* Kościoła katolickiego w PRL²². Antoni Dudek i Ryszard Gryz zwracają uwagę, że zmianie uległ dotychczasowy model stosunków. Jeśli wcześniej inicjatywy leżały po stronie opresyjnego systemu władzy, a episkopat przyjmował pozycje obronne, odtąd to partia była w defensywie, a aktywność była domeną Kościoła²³. Nie przekreśla to jednak faktu, że w dekadzie lat osiemdzie-

²¹ Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009, s. 283-284.

²² W wygłoszonym 13 maja 1984 r., podczas uroczystości św. Stanisława ze Szczepanowa na krakowskiej Skalce kazaniu kardynał Józef Glemp opisał trzy typy modeli państwo-Kościół we współczesnym świecie. Pierwszy – administracyjnej likwidacji, w którym dokonuje się stopniowo prób ograniczenia poszczególnych instytucji, ograniczenia wychowania w wierze poprzez presję środkami administracyjnymi, do zastraszania wiernych, do ograniczania liczby duchowieństwa. Planuje się utworzyć z Kościoła skansen. Model ten zakłada śmierć Kościoła i wiary. Drugi – pragnie całkowitego podporządkowania Kościoła państwu, włączenia go do systemu praw świeckich, obdarzając nawet przywilejami. Wzorem takich rozwiązań jest Kościół narodowy. Model nie przewiduje śmierci Kościoła i wiary, ale jego izolację, odcięcie od Kościoła powszechnego. Trzeci – autonomii dóbr duchowych, wzajemnego poszanowania i zrozumienia, oparty jest na stworzeniu współpracy dla dobra powszechnego. Jest to model wypracowany przez Sobór Watykański II. Zob. P. R a i n a, *Kościół w Polsce 1981-1984*, London 1985, s. 289-290.

²³ A. D u d e k, R. G r y z, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003, s. 347.

siątych XX w. zauważalne są wyraźne wahania w polityce wyznaniowej. Rafał Łatka określił je mianem „zmiennej amplitudy”, choć budzi zdziwienie, że nie przypisał konkretnym cyklom pojęć „regres” i „progres”. Wspomniany autor wyróżnił następujące podokresy: 1) relacje w „trójkącie” [władze PRL – Kościół katolicki – „Solidarność” – M.B.] (1980-1981); 2) stan wojenny (1981-1983); 3) zwrot antykościelny (1983-1984); 4) zmiana wywołana przygotowaniem oraz III Pielgrzymką Jana Pawła II (1985-1987); 5) Kościół jako kluczowy partner (1987-1989)²⁴.

Nowa pozycja strategiczna Kościoła katolickiego bardzo wyraźnie zaznaczyła się już w okresie sierpnia 1980 r. Hierarchowie nie zadowolili się wówczas postawą biernych obserwatorów, choć ich realny wpływ na przebieg i zakończenie strajków był stosunkowo niewielki²⁵. W mediacjach uczestniczyli: biskup Lech Kaczmarek (Gdańsk), biskup Kazimierz Majdański (Szczecin) i Herbert Bednorz (Katowice)²⁶. Z kolei kardynał Stefan Wyszyński kontaktował się ze stoczniovcami, przekazywał im za pośrednictwem swoich delegatów rady i sugestie²⁷. W sumie episkopat popierając podstawowe postulaty strajkujących, z jednej strony tonował ich radykalizm, a z drugiej zachęcał władze do kontynuowania rozmów. Wyjątkową rolę odegrali natomiast pojedynczy, szeregowi kapłani towarzysząc protestującym i wspierając ich duchowo²⁸.

Po podpisaniu Porozumień Sierpniowych – praktycznie aż do lata 1989 r. – Kościół hierarchiczny z różnym natężeniem pośredniczył i mediatyzował pomiędzy obozem władzy a „Solidarnością”. Rodziło to jednak wiele niebezpieczeństw i pułapek, gdyż reżim komunistyczny wielokrotnie próbował „wmontować” Kościół w struktury opozycji²⁹.

---

²⁴ R. Łatka, *Zmienna amplituda stosunków państwo–Kościół katolicki w PRL w latach 80. XX w.*, „Res Historica”, 39, 2015, s. 225-256.

²⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 35, k. 159-167, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 26 sierpnia 1980 r.

²⁶ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, s. 351-356.

²⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 35, k. 169, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 30 sierpnia 1980 r.; AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 35, k. 200-201, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 9 września 1980 r.

²⁸ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003, s. 427-429.

²⁹ Temat ten źródłowo został omówiony w publikacjach P. R a i n a, *Rozmowy z władzami PRL. Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu*, t. 1: 1970-1981,

Innym zagrożeniem były próby instrumentalnego wykorzystania Kościoła do celów politycznych – w kontekście kształtowania pozycji PRL na arenie międzynarodowej. Szczególne ich natężenie widoczne było w okresie przygotowań do trzech kolejnych pielgrzymek papieskich do Ojczyzny³⁰.

Wymiar formalno-prawny zmiany modelu relacji państwo-Kościół katolicki wyrażał się poprzez wznowienie – od 24 września 1980 r. – prac Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski³¹. Ustanowiono pięć zespołów: do spraw legislacji, do spraw wydawnictw i czasopism, do spraw wychowania, do spraw seminariów duchownych, do spraw walki z alkoholizmem i wychowania do trzeźwości³². Szczególnie znaczenie miały prace zespołu do spraw legislacji, którego celem było przygotowanie ustawowej regulacji stosunków państwowo-kościelnych. Pierwsze posiedzenie tego gremium odbyło się 23 marca 1981 r., a ze strony kościelnej zasiadali w nim: ks. Marian Żurowski, Andrzej Stelmachowski, ks. Jan Chmiel i ks. Alojzy Orszulik³³.

Wzrost znaczenia Kościoła katolickiego wpłynął również na decyzję władz o zastosowaniu taktyki ograniczonych ustępstw. I tak jeszcze w 1980 r. zrezygnowano z powoływania alumnów seminariów do służby wojskowej³⁴. Znakiem zmian w stosunkach państwo-Kościół katolicki był rozwój budownictwa sakralnego³⁵. Jeszcze w trakcie posiedzenia Komisji Wspólnej w listopadzie 1980 r. władze zgodziły się na budowę nowoczesnych gmachów wyższych seminariów duchownych

Warszawa 1995; idem, *Rozmowy z władzami PRL. Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu*, t. 2: 1982-1989, Warszawa 1995.

³⁰ Zob. *Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW*, wstęp i oprac. A. F r i s z k e, M. Z a r e m b a, Warszawa 2005.

³¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 35, k. 204, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 9 września 1980 r.; A. D u d e k, R. G r y z, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, s. 356-361; K. M i c h a l s k i, *Działalność Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980-1989*, Warszawa 2012, s. 78-82.

³² Z. Z i e l i Ń s k i, *Kościół w Polsce 1944-2007*, s. 229-230.

³³ A. O r s z u l i k, *Droga do pełnej normalizacji stosunków między państwem a Kościołem oraz między PRL a Stolicą Apostolską*, „Politeja”, 2014, 3(29), s. 331-343.

³⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 303, k. 28, Protokół 174. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Góra św. Anny, 27-28 czerwca 1980 r.; K. P a w l i c k a, *Polityka władz wobec Kościoła katolickiego (grudzień 1970 – październik 1978)*, Warszawa 2004, s. 136.

³⁵ J. Ż a r y n, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, s. 552-554.

w Szczecinie i w Koszalinie³⁶. Skalę zmian na tym odcinku ukazują dobrze ilustrują dane z lat 1975-1985. W latach 1975-1980 wydano 391 zezwoleń na budowę kościoła, w 1981 r. – 331, w 1982 r. – 604, w latach 1983-1985 – kolejnych 131³⁷. Oczywiście wzrost był znaczący, ale był wyłącznie skutkiem narastających od dziesięcioleci potrzeb Kościoła, które wcześniej spotykały się ze strony władz katerycznymi odmowami.

Pokłosiem Porozumień Sierpniowych było też kolejne ustępstwo, polegające na zarejestrowaniu – pomiędzy jesienią 1980 r. a jesienią 1981 r. – kilkudziesięciu nowych Klubów Inteligencji Katolickiej. Powstawały one jako wyraz aktywności katolików świeckich. Podstawowym zadaniem formacyjnym tego szybko rozrastającego się ruchu społecznego było upowszechnianie katolickiej nauki społecznej, zwłaszcza zaś popularyzacja dokumentów Soboru Watykańskiego II³⁸. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. tworzyły silną bazę społeczną (9 500 członków zrzeszonych w 41 klubach), która z czasem stała się jednym z najważniejszych uczestników zmian systemowych zainicjowanych w 1989 r.³⁹.

Wprowadzenie 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego postawiło przed Kościołem nowe wyzwania. Polegały one nie tylko na konieczności zajęcia stanowiska wobec wykreowanej przez juntę gen. Wojciecha Jaruzelskiego rzeczywistości społeczno-politycznej, ale przede wszystkim na odniesieniu się do zasadniczych problemów egzystencjalnych narodu. Stanowisko prymasa Józefa Glempa wyrażone zostało już w pierwszym dniu stanu wojennego, gdy na Jasnej Górze mówił do młodzieży o potrzebie rozważań, mądrości, o rozeznaniu drogi moralnej i programu działania na przyszłość⁴⁰. Zdecydowały głos obrony uwię-

---

³⁶ K. Michalski, *Działalność Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980-1989*, s. 88.

³⁷ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, s. 206.

³⁸ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, Warszawa 1997, s. 210-281. Dzieje zakładanych wówczas poszczególnych klubów opisane zostały w pracy: *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Białecki, Warszawa-Poznań 2014.

³⁹ P. K o w a ł, *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986-1989*, Warszawa 2015, s. 230-232.

⁴⁰ *Kazanie Prymasa Polski do młodzieży akademickiej na Jasnej Górze, wygłoszone 13 grudnia 1981 roku o godzinie 9.00*, [w:] Jan Paweł II, *Prymas i Episkopat Polski o stanie wojennym. Kazania, listy, przemówienia i komunikaty*, oprac. P. R a i n a,

zionych wybrzmiał natomiast w Komunikacie Rady Głównej Episkopatu Polski z 15 grudnia 1981 r. Kościół domagał się zwolnienia internowanych i przywrócenia działalności NSZZ „Solidarność”. Mimo zawieszenia – pod naciskiem władz – odczytania Komunikatu Rady Głównej Episkopatu Polski, był on odważnym głosem krytyki wobec bezprawia reżimu komunistycznego⁴¹.

Kościół katolicki podejmował w różnorodnej formie pomoc ofiarom stanu wojennego. Od pierwszych dni stanu wojennego posługę duszpasterską uwięzionym działaczom „Solidarności” nieśli specjalnie wyznaczeni przez biskupów kapłani, a nie rzadko bramy ośrodków internowania przekraczali sami biskupi. Od stycznia 1982 r. Prymasowski Komitet Pomocy Internowanym i Uwięzionym gromadził środki na zaopatrzenie internowanych w odzież i żywność⁴². W Krakowie – w lutym 1982 r. – kardynał Franciszek Macharski utworzył Arcybiskupi Komitet Pomocy Więźniom i Internowanym. Pomoc masowo organizowana była w parafiach⁴³. Działania na rzecz zwolnienia z internowania – z dużą skutecznością – wielokrotnie były podejmowane przez hierarchów w latach 1981-1983⁴⁴.

Innym zjawiskiem – obrazującym naturę nowego modelu relacji państwo-Kościół katolicki, a mającym bezsprzecznie wpływ na recepcję Soboru Watykańskiego II – był rozwój czytelnictwa książki katolickiej oraz zwiększenie liczby tytułów popularnej prasy katolickiej. Jeśli w 1980 r. w Polsce wychodziło tylko 15 tytułów gazet katolickich, w 1985 r. było ich już 35, a w 1990 r. 39. Trzeba jednak pamiętać, że w skali całego kraju prasa katolicka – mimo wzrostu tytułów i na-

---

Londyn 1982, s. 45-50; A. Micewski, *Kościół wobec „Solidarności” i stanu wojennego*, Paris 1987, s. 69-70; A. Paczkowski, *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2006, s. 63.

⁴¹ A. Micewski, *Kościół wobec „Solidarności” i stanu wojennego*, s. 73-76; *Komunikat Rady Głównej Episkopatu Polski w związku ze stanem wojennym*, [w:] P. Raina, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 3: 1975-1989, Poznań-Pelplin 1996, s. 250-251; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, s. 479-480.

⁴² *Struktura Prymasowskiego Komitetu Pomocy Internowanym, uwięzionym oraz ich rodzinom*, [w:] P. Raina, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 3: 1975-1989, s. 272-273.

⁴³ Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, s. 253-255.

⁴⁴ I. Mazanowska, *Interwencje biskupa Mariana Przykuckiego w sprawie uwolnienia internowanych z diecezji chełmińskiej*, [w:] *Stan wojenny. Fakty, hipotezy, interpretacje. Zbiór studiów*, red. A. Czwołek, W. Polak, Toruń 2008, s. 295-303.

kładów – była zmarginalizowana. W 1988 r. łączny nakład 35 tytułów prasy katolickiej wynosił tylko 1,2 mln egzemplarzy. Stanowiło to – jeśli chodzi o tytuły – zaledwie 1,2% wszystkich tytułów prasowych w kraju (2 943 tytuły). Natomiast nakład tytułów prasy katolickiej stanowił wciąż tylko 2,5% łącznego nakładu jednorazowego prasy krajowej (48,4 mln egzemplarzy)⁴⁵. Rok później sytuacja nie była lepsza. Najbardziej opiniotwórcze czasopisma katolickie miały nakłady od kilku do kilkudziesięciu razy mniejsze niż czołowe gazety partyjne. Przywołajmy dane:

„Gość Niedzielny”	– 180 000
„Niedziela”	– 100 000
„Tygodnik Powszechny”	– 80 000
„Przewodnik Katolicki	– 65 000
„Apostolstwo Chorych”	– 50 000
„Znak”	– 15 000
„Więź”	– 10 000 ⁴⁶ .

Jednocześnie ingerencje Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk obejmowały nie tylko zdecydowaną większość artykułów drukowanych w prasie katolickiej, cenzurowano oficjalne dokumenty Kościoła katolickiego w Polsce, a nawet wypowiedzi samego papieża⁴⁷. W 1986 r. aż 80% wszystkich ingerencji cenzury dotyczyło mediów katolickich⁴⁸.

1.3. Społeczny wymiar trzech pielgrzymek Papieża-Polaka do Ojczyzny (1979-1983-1987)⁴⁹

Bezpośrednio po wyborze kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową władze PRL stanęły przed koniecznością zezwolenia na

⁴⁵ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, s. 290.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 290 i 294.

⁴⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 297, k. 36, Protokół 168. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 21-22 marca 1979 r.

⁴⁸ P. K o w a ł, *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986-1989*, s. 226.

⁴⁹ Panoramiczne ujęcie wszystkich pielgrzymek Jana Pawła II do Ojczyzny znajduje się w artykule P. Skibińskiego, *Pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny (1979-2002) i ich kontekst historyczny*, „Teologia Polityczna”, 3(2005-2006), s. 166-224.

przyjazd papieża do Polski⁵⁰. Termin wizyty – 900. rocznica śmierci św. Stanisława ze Szczepanowa – oczywisty dla samego Jana Pawła II, był z uwagi na historyczny wydzźwięk postaci krakowskiego biskupa-męczennika nie możliwy do zaakceptowania przez rząd komunistyczny⁵¹. Dlatego dopiero po wielu miesiącach negocjacji udało się osiągnąć kompromis, początkowo odnośnie samego przyjazdu, a następnie terminu i szczegółowego programu⁵². Papież-Polak odwiedził swoją Ojczyznę w dniach 2-10 czerwca 1979 r. Trasa podróży objęła: Warszawę, Gniezno, Częstochowę, Kraków, Kalwarię Zebrzydowską, Wadowice, Oświęcim, Nowy Targ. Na mapie papieskiej pielgrzymki znalazły się trzy historyczne stolice (Gniezno, Kraków, Warszawa), zabrakło jednak wielkich aglomeracji miejskich (Katowic, Łodzi, Poznania, Wrocławia), a cały aparat bezpieczeństwa zaprzęgnięto do działań operacyjnych mających na celu ograniczenie ilości uczestników papieskich celebracji oraz ich inwigilacji⁵³.

Jako motto pielgrzymki wybrano słowa „Gaude Mater Polonia”, co jeszcze wzmocniło wyjątkową historyczność tego wydarzenia. Wśród najważniejszych papieskich przemówień na pierwszym miejscu wskazać należy profetyczne wezwanie do moralnej, społecznej i politycznej *metanoi* wypowiedziane w Warszawie 2 czerwca 1979 r.: „I wołam, ja, syn polskiej ziemi, a zarazem ja, Jan Paweł II, papież, wołam z całej głębi tego tysiąclecia, wołam w przeddzień Święta Zesłania, wołam wraz z wami wszystkimi: Niech zstąpi Duch Twój! Niech zstąpi Duch Twój! I odnowi oblicze ziemi. Tej Ziemi! Amen”⁵⁴.

⁵⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 33, k. 184-187, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa-Choszczówka, 27 listopada 1978 r.; AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 34, k. 13-16, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 6 lutego 1979 r.; AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 34, k. 37-44, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 9 marca 1979 r.

⁵¹ G. Łęcki, *Jan Paweł II. Staralem się mówić za was. O papieskich pielgrzymkach do zniewolonej Ojczyzny 1979, 1983, 1987*, Warszawa 2008, s. 51-56.

⁵² P. R a i n a, *Rozmowy z władzami PRL. Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu*, t. 1: 1970-1981, s. 329-349; idem, *Wizyty Apostolskie Jana Pawła II w Polsce. Rozmowy przygotowawcze Watykan – PRL – Episkopat*, Warszawa 1997, s. 7-122.

⁵³ J. Ż a r y n, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, s. 406-407. Szczegółową analizę dla wszystkich trzech pielgrzymek w okresie PRL zawiera m.in. edycja źródłowa: R. Ł a t k a, *Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa w oczach SB. Wybór dokumentów*, Kraków 2012.

⁵⁴ J a n P a w e ł I I, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, oprac. J. P o n i e w i e r s k i, Kraków 2012, s. 25.

Z kolei podczas ostatniej mszy św. odprawionej – 10 czerwca 1979 r. – przed powrotem do Rzymu, na krakowskich Błoniach mocno odwołał się do chrześcijańskich korzeni narodu polskiego: „Proszę was, abyście całe to duchowe dziedzictwo, któremu na imię Polska, raz jeszcze przyjęli z wiarą, nadzieją i miłością, taką jaką zaszczepił w nas Chrystus na chrzcie świętym, abyście nigdy nie zwątpili i nie znużyli się i nie zniechęcili, abyście nie podcinali sami tych korzeni, z których wyrastamy”⁵⁵.

W kontekście recepcji uchwał Soboru Watykańskiego II szczególnie ważnym dniem był 8 czerwca 1979 r., kiedy Jan Paweł II przewodniczył w katedrze wawelskiej uroczystemu zakończeniu Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej. Wydarzenie to – niezwykle doniosłe dla Kościoła krakowskiego – przysłonił jednak wymiar ogólnonarodowy papieskiej pielgrzymki. W okresie dziewięciu czerwcowych dni 1979 r. Jan Paweł II dokonał redefinicji narodu jako wspólnoty historycznej, społecznej i etnicznej. Nawet dla niewierzących stał się narodowym autorytetem, duchowym przywódcą zdolnym do poderwania ku wolności. Bezsprzecznie owocem pierwszej podróży papieskiej do Polski było powstanie „Solidarności”⁵⁶.

II Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski – podobnie jak peregrynacja papieska w 1979 r. – miała odbyć się we wcześniejszym terminie. Pierwotnie papież miał przybyć w sierpniu 1982 r. i przewodniczyć uroczystościom 600-lecia obecności Cudownego Obrazu Jasnogórskiego⁵⁷. Trudności – w trakcie negocjacji – związane były z obawami władz przed demonstracjami i wystąpieniami politycznymi, choć okazując dobrą wolę podjęto decyzję o zwolnieniu internowanych działaczy opozycji⁵⁸. Ostatecznie wizyta odbyła się w dniach 16-23 czerwca 1983 r.⁵⁹.

⁵⁵ Ibidem, s. 205.

⁵⁶ G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, tłum. M. Romanek, M. Tarnowska, J. Piątkowska, D. Chylińska, J. Illg, R. Śmietana, Kraków 2012, s. 401-412.

⁵⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 35, k. 308, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 9 grudnia 1980 r.

⁵⁸ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, s. 398-399; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, s. 555-557.

⁵⁹ R. Łatka, *Przebieg negocjacji związanych z drugą pielgrzymką Jana Pawła II do Ojczyzny – próba syntetycznego spojrzenia*, „Komunizm. System – ludzie – dokumentacja”, 6(2017), s. 112-133.

Tym razem papież Wojtyła odwiedził Warszawę, Niepokalanów, Częstochowę, Poznań, Katowice, Wrocław, Górę św. Anny i Kraków. Łącznie we wszystkich spotkaniach z papieżem – wedle szacunków władz – wzięło udział 6 650 000 wiernych, na trasach przejazdów dodatkowo zgromadziło się 900 000 osób⁶⁰. Już samo hasło pielgrzymki „Pokój Tobie Polsko, Ojczyzno moja”, wskazywało wyraźnie, że jej celem nadrzędnym jest pocieszenie, podniesienie i umocnienie społeczeństwa boleśnie okaleczonego przez system komunistyczny, szczególnie w okresie stanu wojennego. Papież Wojtyła opatrywał narodowe rany wypowiadając w bazylice archikatedralnej św. Jana Chrzciciela w Warszawie słowa: „Wraz ze wszystkimi moimi rodakami, zwłaszcza z tymi, którzy najboleśniej czują smak zawodu, upokorzenia, cierpienia, pozbawienia wolności, krzywdy, podeptanej godności człowieka, staję pod krzyżem Chrystusa”⁶¹.

Paweł Skibiński zwraca uwagę, że podczas II Pielgrzymki do Ojczyzny Papież-Polak sformułował program moralnej odnowy narodu i z naciskiem podkreślił konieczność przestrzegania praw ludzkich i społecznych⁶². W całym nauczaniu papieskim bardzo mocno uwidocznił się temat wolności.

Podczas homilii wygłoszonej na Jasnej Górze wołał: „Naród jest prawdziwie wolny, gdy może kształtować się jako wspólnota określona przez jedność kultury, języka, historii. Państwo jest istotnie suwerenne, jeśli rządzi społeczeństwem i zarazem służy dobru wspólnemu społeczeństwa i jeśli pozwala narodowi realizować właściwą mu podmiotowość, właściwą mu tożsamość”⁶³.

Ważnym odniesieniem społecznym tej pielgrzymki były beatyfikacje m. Urszuli Ledóchowskiej USJK, o. Rafała Kalinowskiego OCD i br. Alberta Chmielowskiego. Dwaj ostatni – powstańcy styczniowi – uosabiali losy Polaków, gotowych do najwyższych poświęceń.

⁶⁰ Ocena wizyty papieża w Polsce sporządzona przez Wydział Administracyjny KC PZPR 24 VI 1983, [w:] *Tajne dokumenty państwo-Kościół 1980-1989*, Londyn-Warszawa 1993, s. 293.

⁶¹ Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, s. 217.

⁶² P. Skibiński, *Pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny (1979-2002) i ich kontekst historyczny*, s. 174.

⁶³ Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, s. 273.

W ostatnim dniu pielgrzymki spotkał się z liderem NSZZ „Solidarność” Lechem Wałęsą, co było wyraźnym znakiem poparcia dla ruchu⁶⁴.

Rozmowy dotyczące III Pielgrzymki podjęte zostały w trakcie posiedzenia Komisji Wspólnej 23 grudnia 1985 r. Tym razem strona kościelna motywowała przyjazd Jana Pawła II 50. rocznicą I Krajowego Kongresu Eucharystycznego, który obradował w 1937 r. w Poznaniu. Pół wieku później zamierzano zwołać II Krajowy Kongres Eucharystyczny⁶⁵. Rozmowy przygotowawcze przebiegały jednak odmiennie niż w 1979 i 1983 r. Władze nie stawiały zbyt wygórowanych warunków, co należy wiązać z pogłębiającym się kryzysem gospodarczym oraz oddziaływaniem sowieckiej *glasnosti* i *pierestrojki*⁶⁶. Ważnym etapem przygotowań do papieskiej podróży było spotkanie Jana Pawła II z przewodniczącym Rady Państwa PRL gen. Wojciechem Jaruzelskim, które miało miejsce 13 stycznia 1987 r. w Watykanie⁶⁷.

Tym razem hasłem pielgrzymki były słowa: „Do końca ich umiłowaliśmy (J 13, 1)”. Wśród nawiedzanych przez Jana Pawła II miast znalazły się: Warszawa, Lublin z Majdankiem, Tarnów, Kraków, Szczecin, Gdynia, Gdańsk, Częstochowa, Łódź, Warszawa. Strona rządowa szacowała, że we wszystkich nabożeństwach i uroczystościach z papieżem wzięło udział 5 000 000 osób, a na trasach przejazdów witało go 1 400 000 wiernych⁶⁸. Szczególną wymowę miała decyzja umieszczenia w programie papieskiej wizyty trzech miast portowych, które były kolebkami robotniczych protestów w 1970 i 1980 r. Dlatego tak ważnym

⁶⁴ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, s. 559-560; A. Friszke, *Sprawa jedenastu. Uwięzienie przywódców NSZZ „Solidarność” i KSS „KOR” 1981-1984*, Kraków 2017, s. 359-362.

⁶⁵ *Relacja z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli rządu i Episkopatu w dniu 23 grudnia 1985 r. w hotelu URM*, [w:] *Tajne dokumenty państwo-Kościół 1980-1989*, s. 465-467; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, s. 427; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, s. 248; K. Michałski, *Działalność Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980-1989*, s. 163-166.

⁶⁶ P. Skibiński, *Pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny (1979-2002) i ich kontekst historyczny*, s. 176.

⁶⁷ A. Grajewski, *Pielgrzymka wielu przełomów. Międzynarodowe uwarunkowania III pielgrzymki Jana Pawła II do Polski*, [w:] *Brama do wolności. III pielgrzymka Jana Pawła II do Polski*, red. Z. Struzik, P. Skibiński, tłum. D. Bitkowska-Sulich, D. Urbańska, Warszawa 2012, s. 27-30.

⁶⁸ *Ocena wizyty papieża w Polsce w czerwcu 1987 r. opracowana przez zespół pracowników KC PZPR, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Urzędu do Spraw Wyznań*, [w:] *Tajne dokumenty państwo-Kościół 1980-1989*, s. 503.

elementem nauczania papieskiego stała się rewitalizacja pojęcia „solidarność”. Podczas Liturgii Słowa na Skwerze Kościuszki w Gdyni 11 czerwca 1987 r. wypowiedział znamienne słowa: „[...] solidarność musi iść przed walką. Dopowiem: solidarność również wyzwala walkę. Ale nie jest to nigdy walka przeciw drugiemu. Walka, która traktuje człowieka jako wroga i nieprzyjaciela – i dąży do jego zniszczenia. Jest to walka o człowieka, o jego prawa, o jego prawdziwy postępek: walka o dojrzalszy kształt życia ludzkiego. Wtedy bowiem to życie ludzkie na ziemi staje się „bardziej ludzkie”, kiedy rządzi się prawdą, wolnością, sprawiedliwością i miłością”⁶⁹.

Jeszcze dobitniej słowa o międzyludzkiej i społecznej solidarności wypowiedział wobec milionowego tłumu podczas mszy św. na gdańskiej Zaspie 12 czerwca 1987 r.⁷⁰. Natomiast dzień później – 13 czerwca 1987 r. – w Częstochowie zarysował wyzwania stojące przed Kościołem we współczesnym świecie: „Trzeba, żebyście razem z papieżem, który jest waszym rodakiem, mieli w oczach i sercach wszystkie te wymiary zmagania się Kościoła w świecie współczesnym o wolność dzieci Bożych. Zmagania nie tylko z programami, z ideologiami, systemami, które są wrogiem religii, ale także i ze słabością człowieka”⁷¹. Problemy współczesności znalazły się również w przemówieniu papieża „Wobec wyzwania ideologii dialektycznego materializmu”, które wygłosił podczas spotkania z Konferencją Episkopatu Polski w jej siedzibie na warszawskiej Woli. Zarysowane wówczas najważniejsze zadania stojące przed Kościołem w Polsce miały niebawem okazać się prorocze⁷².

1.4. Zmiany personalne i pokoleniowe w Episkopacie Polski

Czynnikami wpływającym na przebieg recepcji uchwał Soboru Watykańskiego II były zmiany personalne i pokoleniowe w Episkopacie Polski. W sposób naturalny wynikały z faktu śmierci wielu hierarchów – w tym kardynała Stefana Wyszyńskiego – oraz procesu biologicznej wymiany pokoleń w episkopacie.

⁶⁹ Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, s. 470.

⁷⁰ G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, s. 690-691.

⁷¹ Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, s. 509.

⁷² G. Łęcicki, *Jan Paweł II. Staralem się mówić za was. O papieskich pielgrzymkach do zniwolonej Ojczyzny 1979, 1983, 1987*, s. 197.

Nominacje biskupów ordynariuszy dokonane przez papieża Jana Pawła II w latach 1978-1989 wyznaczyły nowe standardy i kierunki polityki personalnej w Kościele katolickim w Polsce. W archidiecezji krakowskiej ustanowienie ks. Franciszka Macharskiego – dotychczasowego rektora Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej – nowym metropolitą było skutkiem wyboru Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową.

Novum stanowił sam tryb nominacji, bowiem kardynał Stefan Wyszyński zwrócił się do przewodniczącego Rady Państwa PRL z prośbą o zgodę na nominację arcybiskupa krakowskiego z pominięciem tradycyjnego *terno* (trzech kandydatów) oraz trzymiesięcznego okresu opiniowania kandydatury przez rząd. Mimo zastrzeżeń ze strony władz partyjno-państwowych, że procedura ma charakter wyjątkowy i nie będzie w przyszłości kontynuowana episkopatowi udało się rozszerzyć go na część późniejszych nominacji⁷³.

Zgon Prymasa Tysiąclecia w dniu 28 maja 1981 r. pociągnął za sobą najważniejszą nominację personalną w Kościele katolickim w Polsce od 1948 r. Nowy metropolita gnieźnieński i warszawski arcybiskup Józef Glemp był 28 lat młody od swojego poprzednika. Sakrę biskupią otrzymał 21 kwietnia 1979 r. w wieku 50 lat, stąd należał do pokolenia hierarchów, którzy nie uczestniczyli w obradach Soboru Watykańskiego II⁷⁴. Po dwóch latach pasterzowania w diecezji warmińskiej biskup Józef Glemp został mianowany arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim i warszawskim. Stosunkowo młody hierarcha był więc dobrze przygotowany do kierowania Episkopatem Polski, choć prezentował inny typ charakterologiczny, preferował odmienny styl działania i posiadał zdecydowanie inny bagaż doświadczeń duszpasterskich niż kardynał Stefan Wyszyński⁷⁵.

⁷³ A. D u d e k, R. G r y z, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, s. 343.

⁷⁴ Przybywał jednak w Rzymie w okresie soborowym, gdzie odbywał studia specjalistyczne (1958-1964). Czas spędzony w Wiecznym Mieście zaowocował uzyskaniem stopnia doktora obojga praw (Uniwersytet Laterański), ukończeniem Studium Rotalnego (tytuł adwokata Roty Rzymskiej), dyplomem Studium Administracji Kościelnej przy Kongregacji Soboru oraz biegłą znajomością kilku języków nowożytnych. W latach 1967-1979 pracował w Sekretariacie Prymasa Polski jako kapelan i sekretarz na archidiecezję gnieźnieńską. Zob. K. Ś m i g i e l, *Prymasostwo polskie. Instytucje, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018, s. 735.

⁷⁵ J. P i e t r z a k, *Kardynał Józef Glemp jako Prymas Polski*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, XIX/2006, s. 29-32.

Ważną kwestią, zarówno dla stosunków wewnętrznych, jak i zewnętrznych Kościoła w Polsce była sprawa wyjątkowych i specjalnych uprawnień, które przysługiwały wcześniej Prymasowi Polski kardynałowi Stefanowi Wyszyńskiemu⁷⁶. Nowy prymas odziedziczył większość z nich, choć początkowo tylko na okres trzech lat⁷⁷. Realna ocena stosunków państwo-Kościół katolicki wskazywała jednak – w sytuacji braku warunków do ustanowienia legata papieskiego, a następnie nuncjusza apostolskiego – na konieczność ich utrzymania⁷⁸. Silnego wsparcia, na odcinku kształtowania relacji z władzami państwowymi, udzielał mu dotychczasowy współpracownik kardynała Stefana Wyszyńskiego biskup Bronisław Dąbrowski FDP. Wyniesienie sekretarza generalnego Konferencji Episkopatu Polski w czerwcu 1982 r. do godności arcybiskupiej, było ważnym elementem polityki personalnej Jana Pawła II i świadczyło o wyznaczeniu temu hierarsze roli nieformalnego, specjalnego przedstawiciela papieża w Polsce⁷⁹.

W pozostałych diecezjach nominacje były następstwem zgonów ordynariuszy, bądź ich przejściem na emeryturę. Ogółem w latach 1978-1989 miało miejsce aż 17 nominacji (na 4 stolice arcybiskupie i na 13 stolic biskupich), spośród 27 jednostek tworzących polską prowincję kościelną. Zmiany dotyczyły więc prawie 63% wszystkich polskich archidiecezji i diecezji. Jednocześnie spośród 17 nowo mianowanych arcybiskupów i biskupów tylko 2 (arcybiskup Jerzy Stroba i biskup Kazimierz Majdański), jako ojcowie soborowi uczestniczyli w obradach Vaticanum II. Można więc stwierdzić, w polskim episcopacie pokolenie hierarchów soborowych zostało zastąpione przez pokolenie posoborowe posiadające już spore osobiste doświadczenie aktywnego i twórczego udziału w odnowie Kościoła. Z drugiej strony właśnie dla tej grupy biskupów Sobór Watykański II z powodu dystansu czasowego coraz częściej był wyłącznie wydarzeniem historycznym, pozbawionym osobistych inklinacji (doświadczeń, kontaktów, przeżyć, wspomnień).

---

⁷⁶ K. Ś m i g i e l, *Prymasostwo polskie. Instytucje, prymasi, dokumenty*, s. 240-252.

⁷⁷ AAW, SPP, Protokoły RGEF, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 13 sierpnia 1981 r., godz. 11.00-16.00.

⁷⁸ J. Ż a r y n, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, s. 464-465.

⁷⁹ P. K o w a l, *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986-1989*, s. 218-219.

**Nominacje na urzędy arcybiskupa/biskupa ordynariusza
w latach 1978-1987**

Imię i nazwisko arcybiskupa/biskupa	Nazwa archidiecezji/diecezji	Data nominacji na urząd lub prekoniacji
Jerzy Stroba	poznańska	21 września 1978 r.
Franciszek Macharski	krakowska	30 grudnia 1978 r.
Kazimierz Majdański	szczecińsko-kamieńska	1 marca 1979 r.
Józef Glemp	warmińska	4 marca 1979 r.
Edward Materski	sandomiersko-radomska	27 marca 1981 r.
Stanisław Szymecki	kielecka	27 marca 1981 r.
Marian Przykucki	chełmińska	15 czerwca 1981 r.
Józef Glemp	gnieźnieńska i warszawska	7 lipca 1981 r.
Juliusz Paetz	łomżyńska	27 grudnia 1982 r.
Marian Jaworski	lwowska	21 maja 1984 r. adm. apost.
Zygmunt Kamiński	płocka	20 lipca 1984 r. adm. apost.
Stanisław Nowak	częstochowska	26 października 1984 r.
Tadeusz Gocłowski	gdańska	31 grudnia 1984 r.
Damian Zimoń	katowicka	3 czerwca 1985 r.
Władysław Ziółek	łódzka	24 stycznia 1986 r.
Józef Michalik	gorzowska	1 października 1986 r.
Henryk Muszyński	włocławska	19 grudnia 1987 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie biogramów zawartych w pracach: P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992; K. R. Prokop, *Biskupi Kościoła katolickiego w III Rzeczypospolitej. Leksykon biograficzny*, Kraków 1998.

2.0. Działalność specjalistycznych Komisji Episkopatu Polski

Formalnie i instytucjonalnie procesem odnowy posoborowej Kościoła katolickiego w Polsce kierowała oraz nadzorowała Konferencja Episkopatu Polski. Centralnym organem Episkopatu Polski była Rada Główna, której skład znacząco zmienił się po wyborze kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Rzymską⁸⁰. Znaczącą cezurą zwiastującą przełom w demokratyzacji struktur oraz prac organów głównych Konferencji Episkopatu Polski było zatwierdzenie przez Stolicę Apostolską w październiku 1987 r. nowego Statutu Konferencji Episkopatu Polski. Szczegółowe zadania – z ramienia Episkopatu Polski – realizowały specjalistyczne komisje i rady⁸¹.

Przynajmniej teoretycznie istotną rolę w dziele recepcji Soboru Watykańskiego II winna odgrywać Komisja do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II. W rzeczywistości Kościoła w Polsce sytuacja wyglądała jednak inaczej. Po śmierci przewodniczącego Komisji arcybiskupa Antoniego Baraniak – podczas posiedzenia 161. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniu 15 grudnia 1977 r. – powzięto uchwałę o zawieszeniu jej działalności⁸². Wznowienie nastąpiło dopiero podczas 172. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski

⁸⁰ Według zestawienia z lutego 1980 r. tworzyli ją: kardynał Stefan Wyszyński, kardynał Franciszek Macharski, biskup Bronisław Dąbrowski, arcybiskup Henryk Gulbinowicz, arcybiskup Jerzy Stroba, biskup Lech Kaczmarek, biskup Bolesław Pylak, biskup Józef Rozwadowski, biskup Ignacy Tokarczuk. Natomiast skład według danych z 31 stycznia 1986 r.: kardynał Józef Glemp, kardynał Franciszek Macharski, biskup Bronisław Dąbrowski, arcybiskup Henryk Gulbinowicz, arcybiskup Jerzy Stroba, biskup Edward Materski, biskup Alfons Nossol, biskup Stanisław Szymecki, biskup Ignacy Tokarczuk. Ostatnia zmiana została zatwierdzona podczas 233. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniu 9 marca 1989 r. Skład Rady Głównej tworzyli wówczas: kardynał Józef Glemp, kardynał Franciszek Macharski, biskup Bronisław Dąbrowski, arcybiskup Henryk Gulbinowicz, arcybiskup Jerzy Stroba, biskup Tadeusz Gocłowski, biskup Alfons Nossol, biskup Ignacy Tokarczuk, biskup Damian Zimoń. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 35, k. 95, Rada Główna Konferencji Episkopatu Polski; M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, Łomża 2014, s. 241-242, 246-247.

⁸¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 300, k. 23, Protokół z posiedzenia specjalnej komisji powołanej przez 171. KPE dla weryfikacji Komisji Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa, 21 lutego 1980 r.

⁸² AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 290, k. 68, Protokół 161. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 14-15 grudnia 1977 r.

w dniu 28 lutego 1980 r.⁸³. Ustalono wówczas skład Komisji i dokonano wyboru jej nowego przewodniczącego, którym został biskup Bohdan Bejze⁸⁴. Na zastępcę przewodniczącego powołano biskupa Edwarda Ozorowskiego⁸⁵. Działając już w nowym składzie Komisja dość szybko oceniła najpilniejsze potrzeby związane z odnową posoborową i już jesienią 1980 r. zalecała by: 1) opublikować nowe, poprawione wydanie uchwał Soboru Watykańskiego II; 2) wydać historię obrad Soboru Watykańskiego II; 3) przygotować opracowanie na temat udziału przedstawicieli Kościoła w Polsce w pracach Soboru Watykańskiego II; 4) przygotować opracowanie na temat przedsięwzięć duszpasterskich Kościoła w Polsce na rzecz duchowej pomocy Soborowi; 5) opracować bibliografię polskiego piśmiennictwa poświęconego Soborowi Watykańskiemu; 6) opracować komentarze teologiczne do poszczególnych uchwał soborowych oraz najważniejszych dokumentów posoborowych⁸⁶. Niestety, mimo tak ambitnych zamierzeń, Komisja działała tylko do 1983 r. – kiedy została ostatecznie zniesiona⁸⁷.

Żmudne dzieło kontynuowania odnowy liturgicznej było zadaniem powierzonym Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski. Kierował nią aż do śmierci w dniu 26 marca 1983 r. biskup Stanisław Jakiel. Jego zastępcą był biskup Tadeusz Szwagrzyk. Od 1983 r. nowym przewodniczącym był biskup Tadeusz Rybak, zaś sama komisja przyjęła nazwę: Komisja do spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego. W ramach komisji funkcjonowały dwie podkomisje: Podkomisja do spraw Muzyki Kościelnej i Podkomisja do spraw Służby Liturgicznej.

Relacje z braćmi odłączonymi należały do zadań Komisji Episkopatu do Spraw Ekumenizmu. W latach 1974-1980 na jej czele stał biskup Władysław Miziołek, a zastępował go biskup Władysław Jędruszuk. Po-

---

⁸³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 301, k. 88, Protokół 172. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 27-28 lutego 1980 r.

⁸⁴ S. S z c z y r b a, *Rys biograficzny i bibliografia prac biskupa prof. dr hab. Bohdana Bejze*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, nr 1, z. 8, 1999, s. 7-32.

⁸⁵ M. S t ę p i ę Ń, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, s. 302-303.

⁸⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 307, k. 84, Protokół 178. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 11-12 marca 1981 r.

⁸⁷ M. S t ę p i ę Ń, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, s. 306. Być może przyczyną takiego działania Episkopatu Polski było promulgowanie nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego, co zostało odczytane jako formalne zakończenie recepcji uchwał Soboru Watykańskiego II.

cząwszy od 1980 r. aż po lata dziewięćdziesiąte XX w. przewodniczącym był biskup Alfons Nossol, zaś zastępcą biskup Władysław Miziołek⁸⁸.

Komisja Apostolstwa Świeckich kierowana do października 1978 r. przez kardynała Karola Wojtyłę została na początku lutego 1979 r. obsadzona przez nowego arcybiskupa krakowskiego Franciszka Macharskiego⁸⁹. Następca papieża Wojtyły na stolicy św. Stanisława ze Szczepanowa kierował nią aż po lata dziewięćdziesiąte XX w. Zastępcą szefa Komisji Apostolstwa Świeckich był biskup Wilhelm Pluta. Również zawiadywana do tej pory przez kardynała Karola Wojtyłę Komisja do Spraw Nauki Katolickiej otrzymała nowego przewodniczącego, którym pod koniec listopada 1978 r. został biskup Ignacy Tokarczuk, zaś jego zastępcą biskup Marian Rechowicz⁹⁰. W 1981 r. przewodniczącym został kardynał Franciszek Macharski. W ramach komisji utworzono również Podkomisję Biblijną, którą kierował biskup Kazimierz Romaniuk⁹¹.

Spuścizną, którą pozostawił episkopatowi kardynał Wojtyła była – utworzona z jego inicjatywy – Rada Naukowa Episkopatu Polski⁹². Już podczas 166. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski obradującej w dniach 28-29 listopada 1978 r. dokonano wyłonienia nowego przewodniczącego rady, którym został biskup Marian Rechowicz⁹³. Jego zastępcą był biskup Ignacy Tokarczuk, a sekretarzem ks. Marian Jaworski⁹⁴. Po śmierci biskupa Mariana Rechowicza, dopiero w marcu 1984 r. dokonali wyboru jego następcy. Został nim biskup Alfons Nossol. Wspierał go kardynał Franciszek Macharski pełniąc funkcję zastępcy.

⁸⁸ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, red. J. Budniak, Z. Głaser, T. Kałużny, Z. Kijas, Kraków 2016, s. 431-434.

⁸⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 34, k. 17, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 6 lutego 1979 r.; AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 296, k. 16-17, Protokół 167. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 7-8 lutego 1979 r.

⁹⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 33, k. 191, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa-Choszczówka, 27 listopada 1978 r.

⁹¹ Zob. K. Romaniuk, *Autobiografia*, Kraków 2013.

⁹² Szerzej na temat zaangażowania kardynała Karola Wojtyły w pracach Komisji Głównej/Radzie Głównej oraz komisjach i radach specjalistycznych Episkopatu Polski w artykule M. Bialkowski, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958-1978)*, „Przegląd Zachodni”, 3:2018, s. 197-232.

⁹³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 295, k. 75, Protokół 166. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 28-29 listopada 1978 r.

⁹⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 296, k. 43, Protokół 167. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 7-8 lutego 1979 r.

Sekretarzami byli biskup Marian Jaworski i ks. Helmut Sobeczko. Skład ten zasadniczo utrzymał się aż do 1989 r.⁹⁵

Ważną rolę w procesie kształcenia oraz formacji przyszłych kapłanów odegrała Komisja do Spraw Seminariów Duchownych, którą aż do 1984 r. kierował biskup Lech Kaczmarek, a następnie biskup Stanisław Szymecki.

Szczególnym ciałem kolegialnym była Komisja Duszpasterstwa Ogólnego, którą w latach 1974-1988 kierował biskup Władysław Miziołek, a zastępcą był arcybiskup Jerzy Stroba. Dopiero w dniu 9 marca 1989 r. podczas obrad 233. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski (dokonano wówczas wyborów po zakończeniu kadencji 1984-1988), zastąpił go biskup Damian Zimoń. Komisja składała się z 30 członków, w tym 10 biskupów (konsulatorów – przewodniczących Komisji Episkopatu Polski do spraw: Liturgii, Katechizacji, Duszpasterstwa Rodzin, Duszpasterstwa Akademickiego, Duszpasterstwa Dobroczynnego, Apostolstwa Świeckich, Duszpasterstwa Kobiet, Trzeźwości, Środków Społecznego Przekazu, Maryjnej)⁹⁶. Komisja Duszpasterstwa Ogólnego była więc komisją-matką kształtującą – w oparciu o nauczanie soborowe – generalny, ogólnopolski program duszpasterski oraz nadzorowała duszpasterstwa specjalistyczne i branżowo-zawodowe.

Zaplanowane na lata 1982-1983 uroczystości 600-lecia obecności Cudownej Ikony Bogarodzicy na Jasnej Górze oraz obchody Roku Maryjnego (1987-1988) nadały szczególny wymiar pracom Komisji Maryjnej⁹⁷. Bogate programy duszpasterskie oparte były na mariologii Soboru Watykańskiego II. Komisji przewodniczył aż do swojej śmierci w dniu 12 lutego 1984 r. biskup Stefan Bareła. Po nim pełniącym obowiązki, a następnie przewodniczącym był biskup Bolesław Pylak (lata 1984-1989). W 1989 r. przewodniczącym został biskup Stanisław Nowak.

Treści, poziom kształcenia religijnego oraz dydaktyczno-merytoryczne przygotowanie katechetów należało szczególnej troski Komisji do spraw Katechizacji. Jej przewodniczącym był arcybiskup Jerzy Stroba.

---

⁹⁵ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, s. 31-336.

⁹⁶ Ibidem, s. 303.

⁹⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 305, k. 55-56, Protokół 176. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 15-16 października 1980 r.; S. Z. Jabłoński, *Eklezjalny wymiar nawiedzenia Maryi w znaku Jasnogórskiego Obrazu*, „Studia Prymasowskie”, 2(2008), s. 63-67.

Z komisji wyodrębnione były dwie podkomisje: Podkomisja Problemowa i Podkomisja Programowa⁹⁸.

Ważnym elementem recepcji Soboru Watykańskiego II było podjęcie dialogu z religiami niechrześcijańskimi oraz z niewierzącymi. Odpowiedzią Kościoła w Polsce na Deklarację o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „*Nostra aetate*” oraz Deklarację o wolności religijnej „*Dignitatis humanae*” stało się utworzenie dwóch nowych ciał kolegialnych w ramach Konferencji Episkopatu Polski. Pierwszym była powołana do życia w dniu 28 lutego 1980 r. Komisja do spraw Dialogu z Niewierzącymi, której przewodniczącym został biskup Alfons Nossol, a zastępcą biskup Kazimierz Majdański⁹⁹. Natomiast od 202. posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniu 27 września 1984 r. szefował komisji biskup Kazimierz Majdański.

Dialog katolicko-żydowski – jak zauważył ks. Waldemar Chrostowski – podlegał różnorodnym uwarunkowaniom, które rodziły obiektywne przeszkody i trudności. Dlatego dopiero podczas 213. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 2-3 maja 1986 r., w ramach prac nad nowym Statutem Konferencji Episkopatu Polski, z Komisji do spraw Ekumenizmu wyodrębniono Podkomisję do spraw Dialogu z Judaizmem. Następnie w dniu 9 marca 1989 r. podczas 233. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski została ona przemianowana na Komisję do spraw Dialogu z Judaizmem. Od początku istnienia podkomisji na jej czele stał biskup Henryk Muszyński¹⁰⁰.

3.0. Wybrane obszary odnowy posoborowej jako egzemplifikacja dojrzałej fazy recepcji

3.1. Aplikacja nauczania soborowego w teologii polskiej

W omawianym okresie zauważalne jest – wśród wszystkich dyscyplin teologicznych – przyspieszenie prowadzonych badań. Fakt ten należy wiązać przede wszystkim ze zwiększoną ilością wyjazdów na

⁹⁸ Przyczynkiem do prac tej komisji oraz jej podkomisji jest tekst: W. K u b i k, *Proces przemian w polskiej katechetyce drugiej połowy XX wieku*, „Studia Katechetyczne”, 8(2012), s. 59-81.

⁹⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 301, k. 87, Protokół 172. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 27-28 lutego 1980 r.

¹⁰⁰ W. C h r o s t o w s k i, *10 lat Komisji Episkopatu Polski do Dialogu z Judaizmem – próba bilansu*, „Collectanea Theologica”, 67(1997), nr 2, s. 29 i n.

studiów zagraniczne, przy czym kierunkiem dominującym były uczelnie rzymskie. Nowe możliwości uzyskania stopni i tytułów naukowych przez polskich duchownych – w prestiżowych uczelniach zagranicznych – wiązały się oczywiście z patronatem naukowym i wsparciem stypendialnym przez papieża Jana Pawła II¹⁰¹.

Badania w zakresie teologii prowadzone w kraju charakteryzował dynamiczny rozwój oraz próby wyznaczania nowych kierunków. Ksiądz Piotr Liszka dokonując usystematyzowania posoborowej teologii podkreśla, że winien cechować ją: 1) antropocentryzm; 2) chrystocentryzm; 3) pneumatocentryzm; 4) trynitarność; 5) refleksja mariologiczna; 6) ukierunkowanie na Nową Ewangelizację¹⁰². Wymienione powyżej cechy widoczne są w polskiej odnowionej teologii posoborowej, czego najlepszym przykładem są prace czołowych teologów. Przywołajmy najwybitniejsze postacie i ich dzieła powstałe w latach 1978-1989.

Znaczący wkład w rozwój biblistyki wniósł ks. Józef Kudasiewicz. Od końca lat sześćdziesiątych XX w. opublikował szereg prac z zakresu egzegezy biblijnej, zwłaszcza Nowego Testamentu. W 1978 r. wydał ważną pracę „Biblia – historia – nauka. Rozważania i dyskusje biblijne”, natomiast w 1986 r. ukazała się książka „Teologia Nowego Testamentu” (t. 1: „Teologia Ewangelii synoptycznych”)¹⁰³.

Nowy sposób odczytania głównych idei Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes” znalazł się na kartach głośnej książki ks. Józefa Tischnera „Etyka solidarności” z 1981 r.

¹⁰¹ Przeprowadzając tylko powierzchowną analizę danych jakie dostarczają nam statystyki Polskiego Papieskiego Instytutu Kościelnego w Rzymie należy podkreślić wzrost liczby księży podejmujących specjalistyczne studia w Wiecznym Mieście. W 1978 r. w Polskim Papieskim Instytucie Kościelnym w Rzymie zamieszkało 7 nowych księży-studentów; w 1979 r. – 4; w 1980 r. – 6; w 1981 r. – 7; w 1982 r. – 7; w 1983 r. – 5; w 1984 r. – 8; w 1985 r. – 5; w 1986 r. – 7; w 1987 r. – 9; w 1988 r. – 7, a w 1989 r. – 7. Łącznie w okresie 12 lat – 79. Trzeba jednocześnie pamiętać, że było to jedno z kilku miejsc zakwaterowania polskich duchownych stypendystów. Drugim ważnym miejscem pobytu pozostało Papieskie Kolegium Polskie w Rzymie. Zob. *Papieski Instytut Polski w Rzymie. Historia i współczesność*, Rzym 1996, s. 185-187.

¹⁰² P. Liszka, *Drogi rozwoju teologii po Soborze Watykańskim w kontekście nowych uwarunkowań religijnych i kulturowych*, [w:] *Wierność i aggiornamento. Wokół recepcji Soboru Watykańskiego II*, red. G. Kucza, „Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 32, Katowice 2006, s. 46.

¹⁰³ W. Chrostowski, *Śp. ks. prof. dr hab. Józef Kudasiewicz (23 VIII 1926 – 16 XI 2016): biblista i mariolog*, „Salvatoris Mater”, 14/1/4, s. 345-351; *100 lat teologii na KUL*, red. S. Nowosad, J. Mastěj, Lublin 2018, s. 31-40.

Praca ta głęboko osadzona w filozofii chrześcijańskiej podejmowała najbardziej wówczas nabrzmiałe kwestie społeczne dotyczące pracy, solidarności i godności osoby ludzkiej¹⁰⁴. Również bogaty dorobek naukowy ks. Adama Ludwika Szafrąńskiego wyraźnie odwoływał się do wspomnianego dokumentu soborowego. W 1990 r. światło dzienne ujrzała znakomita publikacja „Kairologia. Zarys nauki o Kościele w świecie współczesnym”¹⁰⁵.

Z perspektywy polskiego katolicyzmu posoborowego szczególne znaczenie miały studia mariologiczne. Do najważniejszych przedstawicieli tej dyscypliny teologicznej zaliczyć należy o. Stanisława Celestyna Napiórkowskiego OFMConv. Co więcej teolog ten odejmował problematykę mariologiczną i maryjną umiejętnie łącząc ją z badaniami ekumenicznymi. W ten sposób w latach osiemdziesiątych XX w. wydane zostały m.in. prace: „Wszyscy pod jednym Chrystusem. Ogólnokościelny dialog katolicko-luterański” (cz. 1: „Lata 1965-1981”) oraz „Spór o Matkę. Mariologia jako problem ekumeniczny”. Syntezą przemyśleń z tego okresu jest bez wątpienia książka – wydana w 1992 r. wspólnie z ks. Janem Usiádkiem – „Matka i nauczycielka. Mariologia Soboru Watykańskiego II”¹⁰⁶.

Oryginalny wkład do polskiej teologii wniósł ks. Waclaw Hryniewicz OMI – jeden z czołowych ekumenistów oraz propagator nadziei powszechnego zbawienia. Pracą kanoniczną tego autora była – powstała w latach osiemdziesiątych XX w. – wielotomowa publikacja „Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej”. W 1982 r. ukazał się t. 1: „Chrystus nasza Pascha”, a w 1987 r. t. 2: „Nasza Pascha z Chrystusem”. Na początku następnej dekady – w 1991 r. – opublikował t. 3: „Pacha Chrystusa w dziejach człowieka i wszechświata”¹⁰⁷. Ideę ekumenizmu propagował także ks. Alfons Józef Skowronek, publikując m.in. w 1984 r. książkę „Światła ekumenii. Spotkania z teologią”.

Katechetyka znalazła się w centrum badań dwóch wybitnych teologów – o. Jana Charytańskiego SJ i ks. Franciszka Blachnickiego,

¹⁰⁴ Zob. W. B o n o w i c z, *Tischner*, Kraków 2002.

¹⁰⁵ W. P r z y g o d a, *Wkład Ks. Prof. Adama Ludwika Szafrąńskiego w rozwój teologii pastoralnej*, „Roczniki Teologiczne”, t. LXII, z. 6, 2015, s. 143-157.

¹⁰⁶ K. P e k, *Mariologia ekumeniczna według S. C. Napiórkowskiego*, „Roczniki Teologiczne”, t. LXI, z. 2, 2014, s. 99-113.

¹⁰⁷ P. J a s k ó ł a, *Paschalna chrystologia Waclawa Hryniewicza*, „Roczniki Teologiczne”, t. LXIII, z. 7, 2016, s. 15-25.

przy czym ten drugi wniósł również znaczący wkład do teologii pastoralnej oraz liturgiki. Ojciec Jan Charytański SJ był autorem wielokrotnie wznawianych i poprawianych podręczników metodycznych do katechezy oraz materiałów katechetycznych¹⁰⁸. Z kolei twórca Ruchu „Światło-Życie” przede wszystkim był autorem publikacji ukazujących charyzmat świeckich w kontekście posoborowej odnowy Kościoła oraz pomocy formacyjnych dla liturgicznej służby ołtarza¹⁰⁹.

Teologia laikatu pozostawała głównym obszarem badawczym ks. Eugeniusza Werona SAC, który w 1980 r. wydał „Teologię życia wewnętrznego ludzi świeckich”. Wśród wielu teologów-pastoralistów w analizowanym okresie nie można pominąć postaci biskupa Wilhelma Pluty oraz ks. Franciszka Woronowskiego. Biskup gorzowski był autorem nie mającego odpowiednika w polskiej literaturze teologicznej podręcznika „Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza”, który powstał jeszcze w 1974 r. Nakreślił w niej teologiczne podstawy apostołstwa świeckich oraz omówienie wspólnoty parafialnej i jej zespołów apostołskich¹¹⁰. W 1979 r. napisał pozycję „Chrzest św. – podręcznik pastoralny w parafiach”. Rok później wydany został tom 1: „Powiązanie z teologią”, książki „W trosce o życie wewnętrzne”. Tom 2: „O dojrzałość ludzko-chrześcijańską osób w służbie apostołskiej i duszpasterskiej Kościoła św.”, ukazał się w 1984 r. Zasadniczo teologia laikatu była obecna w jego badaniach w latach osiemdziesiątych XX w. wtedy bowiem pracował nad „Ascetyką dla świeckich”. Pracę tę opublikowano wiele lat po śmierci biskupa Wilhelma Pluty w roku 2009¹¹¹. Ksiądz Franciszek Woronowski był autorem oryginalnego, trzyczęściowego „Zarysu teologii pastoralnej”, w której uwypuklił szczególnie znacznie parafii jako nowoczesnej wspólnoty ludzi wierzących. Kolejne tomy tego dzieła ukazywały się w latach: 1984, 1986 i 1988¹¹².

¹⁰⁸ R. Kamiński, *Cele i zadania katechezy według J. Charytańskiego*, „Studia Płockie”, 25(1997), s. 63-83.

¹⁰⁹ M. Marczewski, *Teolog soborowej odnowy liturgii. Sługa Boży ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987)*, „Liturgia Sacra”, 19 (2003), nr 2, s. 407-421.

¹¹⁰ D. Gronowski, *Perspektywa duszpasterstwa rodzin według bpa Wilhelma Pluty*, „Studia Paradyskie”, t. 25, 2015, s. 41-52.

¹¹¹ M. Kołodziej, *Biskup Wilhelm Pluta (1910-1986) – pasterz Kościoła Gorzowskiego*, „Studia Elckie”, 9(2007), s. 93-108.

¹¹² S. Dziekoński, A. Stypułkowski, *Katecheza inicjacyjna w refleksji pastoralnej ks. Franciszka Woronowskiego*, „Collectanea Theologica”, 76(2006), nr 1, s. 103-121; A. Chrzęstek, *Czynna miłość miłosierna w parafii posoborowej*

Intelektualną odpowiedzią na Deklarację o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „*Nostra aetate*” była bez wątpienia aktywność naukowa ks. Tadeusza Dajczera, religioznawcy i fenomenologa religii. Szczególny wkład w poznanie i dialog z wierzeniami pierwotnymi miała jego książka „*Inicjacje i ich wymiar kosmiczny u ludów Kalifornii*” z 1984 r. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX w. rozpoczął natomiast pogłębione studia nad buddyzmem, które zaowocowały wydaniem w 1993 r. pracy „*Buddyzm w swej specyfice i odrębności wobec chrześcijaństwa*”¹¹³.

Istotnym głosem w debacie o stanie znajomości uchwał Soboru Watykańskiego II była opublikowana w 1988 r. książka arcybiskupa Jerzego Stroby „*Zadania wyznaczone przez Sobór Watykański II*”. Co prawda publikacja powstała na użytek prac przygotowawczych do Synodu Archidiecezji Poznańskiej, ale jej znaczenie studyjne miało szerszy wydźwięk. Tytułowe zadania wyznaczone przez Sobór Watykański II zostały pogrupowane w ramach szesnastu dokumentów soborowych i mogły być potraktowane jako robocze tezy do dyskusji o Kościele bądź jako wprowadzenie do programu duszpasterskiego.

3.2. Odnowa liturgii i studiów biblijnych

Dla pełnej odnowy liturgii w Polsce istotne znaczenie miało zakończenie prac nad „*Regulaminem Komisji Episkopatu Polski do spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego*”, który został zatwierdzony jeszcze 4 października 1978 r. podczas 165. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski¹¹⁴. Opisane w dokumencie szczegółowe zadania komisji odzwierciedlały aktualne i przyszłe kierunki odnowy. Komisja do spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego miała: 1) czuwać nad wprowadzeniem w życie zarządzeń Stolicy Apostolskiej oraz Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski i przedstawiać jej sprawozdania; 2) opracowywać sprawy związane z liturgią pod względem duszpasterskim i obrzędowym, służyć radą KEP oraz przygotowywać jej decyzje i teksty

---

w oparciu o pisma ks. Franciszka Woronowskiego, „*Warszawskie Studia Pastoralne*”, 6:2007, s. 102-110.

¹¹³ Zob. R. Markowski, *Rozumienie chrześcijaństwa w badaniach ks. Tadeusza Dajczera w kontekście fenomenologii religii*, Warszawa 2013.

¹¹⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 294, k. 52-53, Protokół 165. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 3-4 października 1978 r.

dekretów odnoszących się do liturgii; 3) przeprowadzać na zlecenie KEP badania związane z duszpasterstwem liturgicznym; 4) kierować opracowaniem przekładów łacińskich tekstów liturgicznych na język polski oraz przygotowaniem melodii liturgicznych; 5) opracować dla poszczególnych diecezji adaptacje tekstów i obrzędów dostosowanych do ich indywidualnych potrzeb duszpasterskich; 6) ustalać formę typograficzną polskich ksiąg liturgicznych oraz ich szatę graficzną; 7) opracowywać przekłady instrukcji Stolicy Apostolskiej dotyczących liturgii; 8) opracowywać krajowe instrukcje związane ze sprawowaniem mszy św., sakramentów, czynności liturgicznych i nabożeństw pozaliturgicznych; 9) opracowywać teksty nabożeństw pozaliturgicznych dla całego Kościoła w Polsce; 10) sprawdzać polskie przekłady tekstów mszy i oficjów własnych zakonów oraz ślubów zakonnych; 11) czuwać nad formacją liturgiczną służby liturgicznej na obszarze całego Kościoła w Polsce; 12) popierać dzieła apostołstwa liturgicznego i biblijnego; 13) na wniosek innych Komisji Episkopatu opracowywać lub opiniować teksty Liturgii Słowa; 14) organizować spotkania przewodniczących diecezjalnych Komisji Liturgicznych i referentów liturgicznych prowincji zakonnych; 15) utrzymywać kontakty z liturgicznymi instytucjami naukowymi, popierać ich działalność i korzystać pomocy naukowej; 16) współpracować z innymi Komisjami Episkopatu Polski, zwłaszcza: Duszpasterską, Katechetyczną i Sztuki Kościelnej; 17) utrzymywać kontakty z Kongregacją Sakramentów i Kultu Bożego oraz z Komisjami Liturgicznymi episkopatów Europy; 18) udzielać wyjaśnień w sprawach w sprawach liturgicznych określonych przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu Polski¹¹⁵.

Zgodnie z powierzonymi komisji zadaniami – recepcja w zakresie liturgii – w dekadzie lat osiemdziesiątych XX w. ukierunkowana była na rozwój duszpasterstwa liturgicznego w tym formacji liturgicznej służby ołtarza. Szczególną troską była realizacja odnowy na poziomie poszczególnych Kościołów diecezjalnych. Do nowych wymogów liturgicznych dostosowano również obrzędy sprawowane w głównych sanktuariach maryjnych, dla których przygotowano osobne teksty mszalne i formularze liturgiczne.

---

¹¹⁵ *Regulamin Komisji Episkopatu Polski do spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego (zatwierdzony przez Konf. Plen. Episkopatu dnia 4 X 1978 r.)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, r. XXXIV, nr 1, 1981, s. 2-3.

Ważnym etapem reformy liturgicznej było odnowienie obrzędów pokuty. W wydanym 15 września 1982 r. „Liście pasterskim Episkopatu Polski o wprowadzeniu odnowionych obrzędów sakramentu pokuty” biskupi zwracali uwagę na fakt, iż: „Sobór Watykański II nakazał tak odnowić obrzędy Sakramentów św., aby wyrażały one jaśniej niż dotąd ich „naturę i skutki” – to znaczy: aby już sam obrzęd przybliżał zrozumienie tych Bożych darów, jakie przez dany Sakrament od Pana Boga otrzymujemy”. [...] Odnowione więc zostały obrzędy, które mają charakter objaśniający, to znaczy ukazujący treść sakramentu i jego skutek oraz pomagający penitentom przyjąć jak najowocniej sakrament pojednania. [...] W niniejszym słowie zwracamy ogólną uwagę na dwa elementy w nowych obrzędach, mianowicie: na formułę rozgrzeszenia i na wprowadzenie do obrzędów słowa Bożego, one bowiem w dokonanej odnowie należą do zasadniczych”¹¹⁶.

Zgodnie z zapowiedzią wprowadzona została nowa bogata teologicznie polska formuła rozgrzeszenia, akcentująca znaczenie Bożego Miłosierdzia, którym Stwórca obdarza człowieka w sakramencie pokuty. Odwołując się do nauczania Soboru Watykańskiego II większą rolę przypisano rozważaniu Pisma św. – zarówno w ramach indywidualnego przygotowania penitenta do spowiedzi, jak i podczas pouczenia przez spowiednika. Wielkim przedsięwzięciem odnowy liturgicznej w dekadzie lat osiemdziesiątych XX w. było wydanie czterech tomów „Liturgii Godzin”, zawierających codzienną modlitwę brewiarzową. Obradująca 2 grudnia 1982 r. 189. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski z radością przyjęła opublikowanie tomu I (obejmującego okres Adwentu i okres Narodzenia Pańskiego). W skierowanym do kapłanów liście hierarchowie podkreślali: „Wszystko, co tutaj jest zawarte, zaczerpnięte jest z Pisma Świętego, Tradycji Kościoła i dokumentów ostatniego Soboru. Obowiązkiem naszym będzie treść Wstępu uczynić przedmiotem studyjnych rozważań i medytacji, aby stała się naszą duchową własnością. Jeśli tak będzie, odnowi się także nasza duchowa postawa odnośnie do obowiązku modlitwy liturgicznej, nowe treści napelniać będą nasze życie duchowe i promieniować będą w duszpasterskiej pracy”¹¹⁷.

¹¹⁶ *List pasterski Episkopatu Polski o wprowadzeniu odnowionych obrzędów sakramentu pokuty, Warszawa, 15 września 1982 r.*, [w:] *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000*, cz. 2, Marki 2003, s. 1376-1377.

¹¹⁷ *Do kapłanów z okazji wprowadzenia Liturgii Godzin w języku polskim, Warszawa, 2 grudnia 1982 r.*, [w:] *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000*, cz. 2, s. 1392.

Tom I był przede wszystkim dziełem tynieckiego opata o. Placyda Galińskiego OSB, trzy kolejne – II (obejmujący Wielki Post i okres Wielkanocny), III (obejmujący okres zwykły tygodnie I-XVII) i IV (okres zwykły tygodnie XVIII-XXXIV) – redagował o. Franciszek Małaczyński OSB¹¹⁸. Ukazały się one się kolejno w roku 1984, 1987 i 1988.

W 1986 r. w Wydawnictwie Pallotinum ukazał się długo oczekiwany „Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich”. Wydanie poprzedziły wieloletnie prace edytorskie i redakcyjne którym z ramienia Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski przewodniczył o. Franciszek Małaczyński OSB. Księga została przyjęta podczas 197. konferencji planarnej Episkopatu Polski obradującej w Częstochowie w dniu 1 grudnia 1983 r. Następnie przekład został zatwierdzony przez Kongregację Kultu Bożego dekretem wydanym 28 kwietnia 1984 r. Kolejne dwa dekryety tej samej Kongregacji zatwierdziły jeszcze: przekład V Modlitwy Eucharystycznej oraz Modlitw Eucharystycznych o tajemnicy pojednania (21 listopada 1984 r.), przekład Modlitw Eucharystycznych z udziałem dzieci (1 lipca 1985 r.)¹¹⁹.

Znaczenie wprowadzenia tej podstawowej księgi liturgicznej Kościoła było tak istotne, że biskupi polscy zdecydowali się na wydanie specjalnego listu. Scharakteryzowali w nim nowości liturgiczne: „W tym roku otrzymujemy wielki skarb modlitwy, jakim jest nowy Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich. Jest on dostosowany do naszych potrzeb i warunków tłumaczeniem Mszału, jaki papież Paweł VI ogłosił w języku łacińskim. Ten nowy Mszał przybliży nam wielkie bogactwo dziękczynnej i błagalnej modlitwy Kościoła naszych czasów. O tym bogactwie świadczy choćby fakt, że znajdujemy w nim 10 modlitw eucharystycznych, a wśród trzy modlitwy, które mogą być używane we Mszy świętej z udziałem dzieci, gdyż najbardziej odpowiadają ich poziomowi umysłowemu i duchowemu. Mszał zawiera ponad 90 prefacji na niedziele, uroczystości i różne okresy roku liturgicznego. Te liczne teksty pozwalają nam przeżywać pełniej tajemnicę odkupienia dokonanego w Jezusie Chrystusie i pobudzają nas, abyśmy

---

¹¹⁸ H. J. Sobczko, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, „Seminare” 17, 2001, s. 142-143.

¹¹⁹ *Dekret Józefa Kardynała Glempa, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, Prymasa Polski, Warszawa, 20 lipca 1985 r., N. 2117/85/P, [w:] Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich, wydanie pierwsze, Poznań 1986.*

zjednoczeniu z Aniołami i Świętymi w niebie – wyrażali dziękczynienie Ojcu Niebieskiemu za Jego dzieła miłości spełniane w historii zbawienia. Nowy Mszał zawiera obfitość modlitw na niedziele, uroczystości i święta ku czci Chrystusa, na dni powszednie głównych okresów liturgicznych, jakimi są: Adwent, Wieli Post i Czas Wielkanocny. Większy niż dotąd wybór modlitw znajdujemy w Mszach ku czci Matki Bożej i Świętych pochodzących z wielu narodów świata, których imiona zostały wprowadzone do kalendarza Kościoła także w ostatnich latach. Modlitwy nowego Mszału lepiej wyrażają potrzeby wiernych, przeżywających różne okoliczności życia, jak: rozpoczęcie roku cywilnego, podjęcie nowego rodzaju pracy, zbieranie plonów, posłanie do pracy apostołskiej i misyjnej, choroba, uwięzienie, wygnanie, pragnienie pokoju i sprawiedliwości. Szczególnie wymowne są modlitwy tak zwanych Mszy obrzędowych, które sprawujemy w połączeniu z liturgią sakramentów oraz niektórych święceń i błogosławieństw¹²⁰.

Rozwój bibliistyki dokonywał się w wielu wymiarach, choć niewątpliwie najistotniejszym były prace edytorsko-wydawnicze związane z przygotowaniem III i IV wydania „Biblii Tysiąclecia”. Prace ciągnęły się co najmniej od połowy lat siedemdziesiątych XX w. napotykając wiele przeszkód i trudności, które wynikały zarówno ze złożonej natury samego dzieła, jak i pojawiających się w środowisku polskich bibliistów wielu krytycznych uwag pod adresem wydań z 1965 r. i z 1971 r. Rozterki i zale, jakie towarzyszyły przygotowaniu III wydania doskonale obrazuje list ks. Kazimierza Dynarskiego SAC, redaktora naczelnego do o. Augustyna Jankowskiego OSB z 17 października 1980 r.: „Świadomy [...] krótkości swoich dni, chciałem jeszcze przed śmiercią coś zrobić, aby przed Bogiem nie stanąć z niepełnym koszykiem. Ostatnie dwa lata poświęciłem przede wszystkim Biblii Tysiąclecia, którą przedtem frymarczył, kto chciał. Zmarnowane zostały całkowicie lata: 1978, 1977, 1976, 1975. W tym czasie Biblia została skierowana na ślepy tor, z którego nie było wyjścia. Trzeba było zdobyć się na moc ducha, której nie mam, i wysiłek fizyczny, który mocniejszego by powalił. Trzeba było działać z największą rozwagą i cierpliwością,

¹²⁰ *Przed wprowadzeniem do liturgii „Mszału Rzymskiego dla Diecezji Polskich”, Jasna Góra, 12 grudnia 1986 r., [w:] Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000, cz. 2, s. 1522-1523.*

aby społeczeństwo mogło wreszcie strumieniem otrzymać nie jakieś okropieństwo fototypiczne, ale względnie czytelny tekst Pisma. Ze zgrozą myślę o obciążeniu Ojca pilną pracą, która była wykonywana rytmicznie i z właściwym Redaktorowi Naukowemu wdziękiem. Mimo wszystko zasadniczy ciężar realizacji tego zamierzenia spoczął na mnie. I teraz ja odbieram odium wszystkich oczekujących i, nie można nawet powiedzieć, że niecierpliwych za «opóźnienie»¹²¹.

Ostatecznie w 1980 r. światło dzienne ujrzało III krytyczne wydanie „Biblii Tysiąclecia”. Było to zarazem pierwsze wydanie, w którym dokonano wielu zasadniczych korekt i poprawek, które były postulowane praktycznie od I wydania. Lista wszystkich proponowanych zmian obejmowała aż 90 stron maszynopisu. Dotyczyły one cztery głównych obszarów: 1) zmian językowo-stylistycznych; 2) uporządkowania odsyłaczy w przypisach; 3) uporządkowania pisowni, terminologii i nazewnictwa; 4) poprawek formalnych. Natomiast wydanie IV z 1984 r. było zasadniczo reprintem wydania z 1980 r. i nie wносиło żadnych zmian¹²².

Podkreślić należy, że w analizowanym okresie realizowano jeszcze dwa inne projekty polskich tłumaczeń Pisma św. W 1976 r. ukazał się Nowy Testament w przekładzie ks. Kazimierza Romaniuka. Tłumaczenie ksiąg Starego Testamentu zajęło natomiast bibliście ponad dwie dekady. Ukończył je w 1997 r. Oba Testamenty w tłumaczeniu księdza Kazimierza Romaniuka, późniejszego pierwszego biskupa diecezjalnego warszawsko-praskiego znane są jako „Biblia Warszawsko-Praska”¹²³. Druga inicjatywa wyrosła w środowisku Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Od lat osiemdziesiątych XX w. zespół biblistów lubelskich przygotowywał serię zeszytów zawierających tłumaczenia poszczególnych ksiąg Starego i Nowego Testamentu. Cały projekt zwany „Biblią Lubelską” zainicjowało wydanie w 1991 r. Księgi Izajasza w przekładzie ks. Lecha Stachowiaka.

¹²¹ R. Pietkiewicz, *Biblia Polonorum. Historia Biblii w języku polskim*, t. V: *Biblia Tysiąclecia (1965-2015)*, Poznań 2015, s. 223-224.

¹²² Ibidem, s. 231-233.

¹²³ J. Warzecha, *Uwagi i refleksje na marginesie przekładu Starego Testamentu w Biblii Warszawsko-Praskiej*, „Collectanea Theologica”, 69(1999), nr 1, s. 21-32.

3.3. Poglębianie zasady kolegialności i idei synodalności

Kolegialność urzędu biskupiego zyskała nowy wyraz w uchwalonym 12 grudnia 1986 r. przez Episkopat Polski Statucie Konferencji Episkopatu Polski. Dokument ten powstał na bazie projektu przyjętego przez Konferencję Episkopatu Polski jeszcze w listopadzie 1976 r. Przesłany wówczas do Watykanu dokument 20 kwietnia 1977 r. został opatrzone uwagami Kongregacji do spraw Biskupów i powrócił do ponownego rozpatrzenia przez polskich hierarchów¹²⁴. Prace były kontynuowane w latach 1978-1979, później zostały jednak przerwane. Dopiero promulgowanie w 1983 r. nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego pozwoliło na ich wznowienie. W dniu 25 września 1984 r., podczas 202. posiedzenia plenarnego Konferencji Episkopatu Polski przyjęto tekst nowego statutu. Jednak nie uzyskał on pełnej aprobaty Stolicy Apostolskiej. W piśmie Kongregacji do spraw Biskupów datowanym na 6 lipca 1985 r. znalazło się szereg uwag i sugestii. Zostały one przestudiowane i przyjęte podczas posiedzeń plenarnych episkopatu w październiku 1985 r., w styczniu 1986 r. oraz w marcu 1986 r. Jak już wspomniano kolejna pozycja tekstu dokumentu została przyjęta przez Episkopat Polski w dniu 12 grudnia 1986 r.

Procedura promulgacji nowego statutu zakończyła się pozytywnie 26 października 1987 r., gdy Kongregacja do spraw Biskupów udzieliła dokumentowi *recognitio*. Zatwierdzony ostatecznie Statut Konferencji Episkopatu Polski składał się z siedmiu rozdziałów podzielonych na 43 artykuły. Kolejne rozdziały nosiły nazwy: I. Natura, cel, ustrój Konferencji (art. 1-5); II. Prezydium Konferencji (art. 6-8); III. Rada Główna Konferencji (art. 9-13); IV. Sekretariat Konferencji Episkopatu (art. 14-18); V. Sesje Konferencji Episkopatu (art. 19-31); VI. Komisje Episkopatu i Rada Naukowa (art. 32-40); VII. Postanowienia końcowe (41-43)¹²⁵. Pokreślić należy, że w przeciwieństwie do swojego poprzednika z 1969 r. sporządzony został już nie w języku łacińskim lecz polskim. Do najważniejszych zmian – nadających mu cechy jednego z podstawowych źródeł polskiej recepcji Soboru Watykańskiego II – wskazać należy: 1) potwierdzenie, że Konferencja Episkopatu Polski jest instytucją stałą i osobą prawną kolegialną; 2) wybieralność

¹²⁴ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, s. 139.

¹²⁵ *Ibidem*, s. 161-162.

Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski spośród biskupów diecezjalnych na okres 5 lat; 3) sformalizowanie działalności Prezydium Konferencji Episkopatu Polski; 4) rozszerzenie kompetencji Rady Głównej; 5) przyznanie głosu decydującego wszystkim członkom Konferencji Episkopatu Polski, a tym samym biskupom pomocniczym oraz biskupom tytularnym¹²⁶.

Z kolei idea synodalności – na poziomie Kościoła w Polsce – realizowała się poprzez synody¹²⁷. W latach 1978-1989 obradował jeden synod prowincji oraz dziewięć synodów diecezjalnych. W kolejności chronologicznej powoływania pierwszych komisji synodalnych oraz otwarcia samych synodów były to: 1) Synod Prowincji Krakowskiej (2 października 1973 r. i 28 października 1975 r.); 2) II Synod Częstochowski (8 stycznia 1976 r. i 7 czerwca 1976 r.); 3) II Synod Lubelski (25 listopada 1975 r. i 21 czerwca 1980 r.); 4) II Synod Gnieźnieński (29 marca 1978 r. i 21 maja 1980 r.); 5) IV Synod Tarnowski (8 maja 1981 r. i 11 listopada 1982 r.); 6) I Synod Koszalińsko-Kołobrzeski (11 maja 1985 r. i 10 maja 1986 r.); 7) Synod Wrocławski (4 lutego 1985 r. i 30 września 1985 r.); 8) Synod Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie (1987-1990); 9) III Synod Kielecki (26 lipca 1985 r. i 22 listopada 1988 r.)¹²⁸; 10) XLII Synod Płocki (19 lutego/23 kwietnia 1987 r. i 17 listopada 1990 r.). Dwa ostatnie z wymienionych synodów odbywały się w praktyce już w nowych warunkach polityczno-społecznych transformacji ustrojowej.

Obradujący w latach 1975-1983 Synod Prowincji Krakowskiej zwołany został z inicjatywy metropolity krakowskiego kardynała Karola Wojtyły¹²⁹. Zasięgiem terytorialnym objął całą metropolię krakowską: archidiecezję krakowską, diecezję częstochowską, diecezję katowicką, diecezję kielecką, diecezję tarnowską. Jak zauważa ks. Wojciech Góralski prace wstępne zaczęły się jeszcze w 1973 r., a w 1975 r. zebrała się Komisja Koordynacyjna. Synod zakończył się podczas uroczystej sesji

¹²⁶ Ibidem, s. 169-170.

¹²⁷ Zob. E. S z t a f r o w s k i, *Synod diecezjalny w doktrynie soborowej i jej wyraz w posoborowych synodach polskich*, „Prawo Kanoniczne”, 1987, nr 1/2, s. 61-75; J. M. D y d u c h, *Synod diecezjalny – narzędziem odnowy Kościoła partykularnego*, „Prawo Kanoniczne”, 40 (1997), nr 3-4, s. 23-36.

¹²⁸ Zob. *III Synod Diecezji Kieleckiej 1984-1991*, Kielce 1992.

¹²⁹ J. M. D y d u c h, *Posoborowa instytucjonalna odnowa Kościoła krakowskiego według kardynała Karola Wojtyły*, „Polonia Sacra”, 17(2013), nr 2(33), s. 260-264.

z udziałem papieża Jana Pawła II w katedrze wawelskiej 22 czerwca 1983 r. Postanowienia został zebrane w dwie części:

I. Rzeczywistość Metropolii Krakowskiej. Obejmujący problematykę wspólnoty Kościołów partykularnych; żywego dziedzictwa tradycji; aktualnej sytuacji „życia z wiary”;

II. Wskazania i postanowienia. Obejmujący problematykę liturgii; pobożności chrystologicznej i mariologicznej; formację, życie i posługę kapłanów; zakony, parafię, katechizację, duszpasterstwo młodzieży, małżeństw i rodziny, apostołstwo świeckich, duszpasterstwo środowisk zawodowych i grup specjalnych, duszpasterstwo charytatywne, środki społecznego przekazu, PAT w Krakowie oraz struktury prowincji krakowskiej¹³⁰.

II Synod Częstochowski zwołany został przez biskupa Stefana Barełę w 1976 r. Jednak prace synodu przerwała śmierci pasterza diecezji częstochowskiej w 1984 r. Wznowienie nastąpiło w 1985 r. Podczas trzech sesji synodalnych (7 i 14 czerwca 1976 r.; 24 maja 1986 r.), przygotowano do zatwierdzenia obszerny dokument zawierający tematykę wartości powołania chrześcijańskiego, konieczności głoszenia Ewangelii, konieczności troski o liturgię i duszpasterstwo, powołania kapłańskiego i formacji do kapłaństwa, wiernych świeckich, instytutów życia konsekrowanego oraz organizacji wewnętrznej Kościoła częstochowskiego¹³¹. Uchwały zostały promulgowane przez biskupa Stanisława Nowaka 23 listopada 1986 r., weszły w życie 1 stycznia 1987 r.¹³².

Powołanie Komisji Głównej II Synodu Lubelskiego nastąpiło w 1975 r., prace przygotowawcze zainaugurowano w 1977 r., a sesja informacyjna została otwarta 21 czerwca 1980 r. Po niej nastąpiły cztery sesje plenarne (16 kwietnia 1983 r.; 3 marca 1984 r.; 19 stycznia 1985 r.; 1 czerwca 1985 r.), zakończone promulgowaniem uchwał 8 grudnia 1987 r.¹³³. Dokumenty synodu zawarte zostały w ośmiu szczegółowych rozdziałach: I. Przepowiadanie Słowa Bożego; II. Posługa kateche-

¹³⁰ W. G ó r a l s k i, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Roczniki Nauk Prawnych” VIII 1998, s. 252.

¹³¹ Zob. *Drugi Synod Diecezji Częstochowskiej. Chrystus światłem, Maryja wzorem*, Częstochowa 1987.

¹³² J. G r e ź l i k o w s k i, *Instytucja synodu diecezjalnego w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Studia Włocławskie”, 4, 2001, s. 116.

¹³³ Zob. *Drugi Synod Diecezji Lubelskiej 1977-1985*, red. W. Z a k r z e w s k i, Lublin 1988.

tyczna; III. Życie liturgiczne; IV. Kapłani diecezjalni; V. Posługa instytutów zakonnych; VI. Apostolat świeckich; VII. Struktury duszpasterskie; VIII. Działalność pastoralna¹³⁴.

Chociaż zapowiedź zwołania II Synodu Gnieźnieńskiego została ogłoszona już w czerwcu 1976 r., jego otwarcie nastąpiło dopiero 29 marca 1978 r. Prace II Synodu Gnieźnieńskiego obejmowały osiem sesji plenarnych, które odbyły się w dniach: 21 maja, 10 czerwca, 16 września, 9 października, 17 listopada, 20 listopada, 16 grudnia 1980 r. oraz 3 lutego 1981 r. Przedmiotem obrad były schematy wytworzone przez Komisję Główną oraz dziewięć komisji problemowych. Dekret promulgacyjny synodu został podpisany przez kardynała Stefana Wyszyńskiego 16 maja 1981 r. Uchwały zebrane w osiem rozdziałów zaczęły obowiązywać od 2 lutego 1982 r.¹³⁵.

IV Synod Tarnowski bardzo mocno odwoływał się do doświadczeń Synodu Duszpasterskiego Archidiecezji Krakowskiej. Można nawet stwierdzić, że był próbą recepcji krakowskiego zgromadzenia synodalnego na gruncie Kościoła tarnowskiego. Otwarcie synodu nastąpiło 11 listopada 1982 r., zakończenie 13 marca 1986 r. Obrady toczyły się podczas czterech sesji, w trakcie ostatniej (16 marca 1984 r.) biskup Jerzy Ablewicz dokonał promulgacji statutów synodalnych. Dokumenty te zostały podzielone na trzy główne części:

I. Przepowiadanie. Obejmujący problematykę kaznodziejstwa; katechizacji; środków społecznego przekazu; działalności misyjnej; stosunku do ateizmu, laicyzacji i obojętności; roli ekumenizmu w życiu diecezji.

II. Uświęcanie. Obejmujący problematykę sakramentów; roku liturgicznego; modlitwy Kościoła; pogrzebu chrześcijańskiego; służby liturgicznej; śpiewu i muzyki sakralnej; miejsc kultu i sztuki sakralnej; sanktuariów.

III. Wspólnota i posługiwanie. Obejmujący problematykę struktur hierarchicznych; duchowieństwa diecezji; przygotowania do kapłaństwa i powołania; uczestnictwa świeckich w życiu Kościoła; duszpasterstwa małżeństw, rodzin, młodzieży, grup zawodowych; apostołstwa

---

¹³⁴ W. G ó r a l s k i, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, s. 253.

¹³⁵ T. P i e r o n e k, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, [w:] *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, red. J. K o w a l s k i, Częstochowa 1984, s. 411-413.

miłości miłosiernej; pracowników parafialnych; dóbr doczesnych w zbawczej misji Kościoła¹³⁶.

I Synod Koszalińsko-Kołobrzeski zapowiedziany został przez biskupa Jerzego Jeża 6 września 1985 r. Ogółem odbyło się siedem sesji plenarnych: 10 maja 1986 r.; 23 lutego 1987 r.; 17 listopada 1987 r.; 15 czerwca 1988 r.; 16 listopada 1988 r.; 13 lutego 1989 r.; 9 grudnia 1989 r. Podczas ostatniej nastąpiło zatwierdzenie uchwał synodalnych¹³⁷.

Statuty synodalne zebrane zostały w sześć części tematycznych.

Pierwsza objęła zagadnienie apostołstwa wiernych świeckich, rodziny katolickiej, parafialnej rady duszpasterskiej, duszpasterstwa służby liturgicznej, grup modlitewnych i ruchów religijnych, duszpasterstwa charytatywnego, trzeźwościowego, stanów i grup zawodowych, turystyczno-wczasowego, duszpasterstwa kuracjuszy.

Druga część statutów podjęła kwestie przygotowania do kapłaństwa, obowiązków i praw duchownych, hierarchicznej struktury Kościoła, parafii i jej duszpasterzy, instytutów życia konsekrowanego.

Trzecia część mówiła o przepowiadaniu słowa Bożego, nauczania katechetycznego, wychowania chrześcijańskiego, misji katolickich i środków społecznego przekazu. Czwarta część zwracała uwagę na sakramenty święte, akty kultu Bożego (sakramentalia), pogrzeb kościelny, kult świętych obrazów i relikwii, śpiew i muzykę sakralną, miejsca święte, dni świąteczne, dni pokuty i posty, ekumenizm. Piąta część poświęcona była dobrom doczesnym Kościoła, a szósta procesom i sankcjom kościelnym¹³⁸.

Inauguracja obrad Synodu Wrocławskiego miała miejsce 30 września 1985 r. W komisjach synodalnych – centralnych i terenowych – zaangażowani byli zarówno duchowni, jak i świeccy. Zakończenie obrad nastąpiło w uroczystość NMP Matki Kościoła w 1991 r.¹³⁹. Postanowienia Synodu Wrocławskiego dotyczyły: liturgii, kaznodziej-

¹³⁶ Zob. *Czwarty Synod Diecezji Tarnowskiej: ad imaginem ecclesiae universalis*, Tarnów 1990.

¹³⁷ W. G ó r a l s k i, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, s. 256-257.

¹³⁸ Zob. *I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Koszalin 1986-1990*, Koszalin 1990.

¹³⁹ R. D r o z d, *Synod Archidiecezji Wrocławskiej (1985-1991)*, [w:] *Patientia et Caritas (W holdzie Księdzu Kardynałowi Henrykowi Gulbinowiczowi Arcybiskupowi Metropolicie Wrocławskiemu w 25-lecie sakry biskupiej 8 II 1970-8 II 1995)*, red. I. D e c, Wrocław 1995, s. 305-328.

stwa, katechizacji, duchowieństwa, rodziny, katolików świeckich, zakonów, młodzieży, problemów społecznych, struktur kanoniczno-prawnych, kształcenia kadr duchownych i świeckich, duszpasterstwa, dzieła miłosierdzia, ekumenizmu, środków społecznego przekazu oraz sztuki i budownictwa sakralnego¹⁴⁰.

Synod Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie zwołany został w 1987 r. Odbłyły się trzy sesje plenarne, w czasie których w znacznej mierze korzystano z uchwał IV Synodu Tarnowskiego. Statuty synodalne zostały promulgowane 10 listopada 1990 r.¹⁴¹.

Jak zauważa ks. Kazimierz Dullak już w 1971 r. kardynał Karol Wojtyła w liście skierowanym do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego zaproponował zwołanie synodu, który miał być podsumowaniem stanu odnowy posoborowej. Inicjatywę podjęto dopiero w 1987 r.¹⁴².

Podczas obrad 227. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniu 28 lutego 1988 r. ustanowiono pod przewodnictwem kardynała Józefa Glempa zespół do przygotowania koncepcji synodu ogólnopolskiego, a 18 czerwca 1988 r. hierarchowie zebrani w Białymstoku zatwierdzili tekst listu pasterskiego „Biskupi polscy z okazji przygotowań do II Synodu Plenarnego w związku z 1000-leciem męczeńskiej śmierci świętego Wojciecha”¹⁴³. Ostatnim wydarzeniem w analizowanym okresie było powołanie w dniu 25 sierpnia 1988 r. 15 komisji synodalnych, które – w latach 1988-1990 – opracowały teksty dokumentów roboczych¹⁴⁴.

3.4. Ekumenizm

Dialog ekumeniczny w latach 1978-1989 kontynuowany był ze zmieniającym natężeniem. Pewnym przełomem była – złożona w 1978 r. – pro-

¹⁴⁰ J. Gręźlikowski, *Instytucja synodu diecezjalnego w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Studia Włocławskie”, 4, 2001, s. 118.

¹⁴¹ J. Mandziuk, *Z dziejów archidiecezji lwowskiej*, „Saeculum Christianum”, 2 (1995), nr 2, s. 50.

¹⁴² K. Dullak, *Ecclesia semper reformanda. Zjawisko synodalności w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Szczecin 2007, s. 50.

¹⁴³ *Biskupi polscy z okazji przygotowań do II Synodu Plenarnego w związku z 1000-leciem męczeńskiej śmierci świętego Wojciecha, Białystok, 18 czerwca 1988 r.*, [w:] *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000*, cz. 2, s. 1564-1572.

¹⁴⁴ K. Dullak, *Ecclesia semper reformanda. Zjawisko synodalności w Polsce po Soborze Watykańskim II*, s. 50-51.

pozycja Komisji Mieszanej Polskiej Rady Ekumenicznej, aby Kościoły członkowskie i Kościół katolicki delegowały na nabożeństwa ekumeniczne w Tygodniu Modlitw o Jedność Chrześcijan duchownych wyższej rangi. Odtąd w centralnych nabożeństwach uczestniczyli hierarchowie, a nie rzadko nawet zwierzchnicy Kościołów. Tak było, gdy w dniu 25 stycznia 1982 r. prawosławny sobór metropolitalny św. Marii Magdaleny w Warszawie nawiedził arcybiskup Józef Glemp. Natomiast 20 stycznia 1986 r. w kościele rzymskokatolickim przemawiał zwierzchnik Kościoła Starokatolickiego Mariawitów biskup Stanisław Tymoteusz Kowalski, w świątyni mariawickiej – trzy dni później – biskup Władysław Miziołek, a w kościele św. Marcina w Warszawie (25 stycznia 1986 r.) biskup Tadeusz Ryszard Majewski, pierwszy biskup Kościoła Polskokatolickiego. Zwieńczeniem działań ekumenicznych było nabożeństwo w kościele ewangelicko-augsburskim św. Trójcy w Warszawie 23 stycznia 1989 r., podczas którego homilię wygłosił kardynał Józef Glemp¹⁴⁵.

Nowym wyzwaniem było rozpoczęcie dwustronnych dialogów doktrynalnych pomiędzy Kościołem katolickim a Kościołami chrześcijańskimi zrzeszonymi w Polskiej Radzie Ekumenicznej. W tym celu w 1977 r. z Komisji Mieszanej Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji Episkopatu do spraw Dialogu wyłoniona została Podkomisja do spraw Dialogu. Pierwszy dialog międzykonfesyjny dotyczył ważności chrztu św.¹⁴⁶. Dialog katolicko-prawosławny otworzył list Komisji do spraw Ekumenizmu Episkopatu Polski z 18 kwietnia 1978 r. Spotkanie przedstawicieli obu Kościołów odbyło się 4 października 1978 r. w Warszawie. Oba Kościoły ustaliły, że zwrócą się do władz zwierzchnich o formalne uznanie ważności chrztu św. udzielanego w siostrzanych Kościołach. Podobne końcowe wnioski przyniosły dialogi z Kościołem ewangelicko-reformowanym w lutym 1979 r., z Kościołem ewangelicko-augsburskim w maju 1979 r., z Kościołem polskokatolickim w maju 1980 r., z Kościołem starokatolickim mariawitów w listopadzie 1978 r. i w listopadzie 1982 r., Kościołem katolickim mariawitów w październiku 1984 r. Jednostronne uznanie ważności chrztu św.

---

¹⁴⁵ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, s. 65-66.

¹⁴⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 297, k. 53, Protokół 168. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 21-22 marca 1979 r.; *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, s. 78 i n.

(ze strony katolickiej) przyniósł dialog ze Zjednoczonym Kościołem Ewangelicznym. W przypadku dialogów prowadzonych z Kościołem metodystycznym oraz z Kościołem chrześcijan baptystów rekomendowano prowadzenie dalszych braterskich rozmów¹⁴⁷.

Z kolei dialog na temat małżeństw mieszanych został zainaugurowany w 1979 r. Trzy sesje dialogowe miały miejsce w 1980 r., kolejne trzy odbyły się w latach 1980-1983. Punktem wyjścia rozmów był projekt „Instrukcji Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o niejednorodnym wyznaniu”. Relacje pomiędzy stronami dialogu ekumenicznego musiały być dość napięte skoro w latach 1983-1986 prace Podkomisji do spraw Dialogu zostały zawieszono. Ostatecznie w kwietniu 1986 r. dialog wznowiono, a w marcu 1987 r. Konferencja Episkopatu Polski przyjęła ostateczną wersję wspomnianej instrukcji. W kolejnych latach próbowano jeszcze przygotować wspólny dokument na temat małżeństw osób o różnej przynależności wyznaniowej, jednak atmosfera nie była sprzyjająca i prace Podkomisji do spraw Dialogu uległy zawieszeniu na kolejnych kilka lat¹⁴⁸.

Podsumowując osiągnięcia polskiego ekumenizmu – w zakresie dialogu dotyczącego sakramentu małżeństwa – ks. Wojciech Hanc zwrócił uwagę, że międzywyznaniowe debaty teologiczne dotyczyły następujących zagadnień: 1) bazy źródłowej odnoszącej się do stanowiska poszczególnych Kościołów w kwestii małżeństwa; 2) przedstawienia syntetycznego zarysu teologii małżeństwa; 3) podkreślenia nierozzerwalności małżeństwa; 4) małżeństw mieszanych jako problemu pojawiającego się we wspólnotach; 5) problemu małżeństw nie sakramentalnych i opieki duszpasterskiej nad nimi; 6) propozycji ekumenicznych rozwiązań¹⁴⁹.

Wielkim orędownikiem ekumenizmu pozostawał biskup Herbert Bednorz. Wyjątkowe znaczenie w skali całego Kościoła katolickiego w Polsce miały jego ekumeniczne listy pasterskie, w których wielokrotnie odwoływał się do nauczania Soboru Watykańskiego II. Do najbardziej spektakularnych działań tego hierarchy należy zorganizowanie – wraz z braćmi ze Wspólnoty z Taizé – Soboru Młodych, ekume-

---

¹⁴⁷ Ibidem, s. 78-88.

¹⁴⁸ Ibidem, s. 91-93.

¹⁴⁹ W. H a n c, *Polska Rada Ekumeniczna i jej znaczenie dla ekumenicznego dialogu*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 25(2016), nr 4, s. 21-22.

nicznego spotkania młodzieży z Europy Środkowej i Wschodniej. Ekumeniczne zaangażowanie biskupa Herberta Bednorza i wielka życzliwość wobec młodzieży spowodowały, że aż dwukrotnie w 1979 r. i w 1981 r. odbyło się ono w świątyniach katolickich w Katowicach. Kontakty ekumeniczne biskup katowicki rozwijał praktycznie aż zakończenia swojej posługi w diecezji w czerwcu 1985 r. W grudniu 1980 r. gościł duchownych ewangelickich ze Światowej Rady Kościołów w Genewie, w grudniu 1984 r. przyjmował przedstawicieli Kościoła anglikańskiego w Kanadzie, w styczniu 1985 r. spotkał się z szwedzkimi duchownymi – profesorami teologii ewangelickiej¹⁵⁰. Warto dodać, że podobną drogę – rozkrzewiania ekumenizmu i współpracy z siostrzanymi Kościołami chrześcijańskimi – wybrał biskup opolski Alfons Nossol¹⁵¹.

Wśród oddolnych inicjatyw – podejmowanych przez świeckich – na szczególne wyróżnienie zasługują organizowane od 1981 r. przez działaczy Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie oraz ewangelików stałe nabożeństwa ekumeniczne poza Tygodniem Modlitw o Jedność Chrześcijan¹⁵². Podobne działania podjęto również w innych KIK-ach. W 1983 r. w 500. rocznicę urodzin Ojca Reformacji Marcina Lutra w Klubie Inteligencji Katolickiej w Toruniu okolicznościowy wykład wygłosił Janusz Małek, wówczas docent UMK, historyk czasów nowożytnych i działacz ewangelicki. Spotkaniu katolików z ewangelikami patronował prezes Toruńskiego Klubu Katolików wybitny historyk średniowiecza i działacz katolicki profesor Karol Górski – prywatnie mentor docenta Janusza Małka. Wspomniany wykład rozpoczął długoletnią, braterską współpracę obu środowisk, która trwa po dziś dzień¹⁵³.

Dobrym przykładem recepcji uchwał Soboru Watykańskiego II w zakresie ekumenizmu była inicjatywa środowiska Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego utworzenia pierwszego w Polsce Instytutu Ekumenicznego. Powołanie tej ważnej – dla Kościołów chrześcijańskich w Polsce – instytucji poprzedziła działalność Sekcji Teologii

¹⁵⁰ A. Pa li on, *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, Katowice 2011, s. 83-86.

¹⁵¹ J. B u d n i a k, *Ekumenizm na Śląsku*, „Studia Oecumenica”, 10:2010, s. 101-106.

¹⁵² A. F r i s z k e, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, s. 232.

¹⁵³ M. B i a ł k o w s k i, *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957-2007)*, Toruń 2008, s. 184.

Porównawczej i Ekumenicznej w latach 1970-1983. Znaczące poszerzenie prac sekcji i rozwój kadry naukowej pozwolił na utworzenie w dniu 27 kwietnia 1983 r. wspomnianego instytutu. Praca dydaktyczno-naukowa prowadzona była w trzech katedrach: teologii ekumenicznej, kierowanej przez ks. Stanisława Nagy SCJ; teologii prawosławnej, kierowanej przez ks. Wacława Hryniewicza OMI; teologii protestanckiej, kierowanej przez biskupa Alfonsa Nossola¹⁵⁴.

3.5. Przystosowana odnowa życia zakonnego

Życie zakonne – budowane na fundamencie nauczania Soboru Watykańskiego II – przynosiło owoce będące bogactwem całego Kościoła. Co prawda zakony żeńskie nie notowały wzrostu liczebności, a największe wspólnoty nawet niewielkie spadki, mimo to zachowały względną stabilność¹⁵⁵. Stan ten potwierdzają dane statystyczne z 1982 r. i z 1988 r. Szarytki liczyły odpowiednio – 1 701 i 1 544 członkiń; elżbietanki – 1 657 i 1 549; słuźebniczki NMP (starowiejskie) – 1 317 i 1 306; franciszkanki Rodziny Maryi – 1 040 i 964; felicjanki – 962 i 944; słuźebniczki NMP (śląskie) – 960 i 906; urszulanki szare – 887 i 883¹⁵⁶.

Znaczący wzrost liczebny był natomiast udziałem zgromadzeń męskich. Porównywalne dane z 1982 r. i z 1989 r. wskazują na przyrost we wszystkich największych zgromadzeniach. Salezjanie liczyli 1 058 i 1 347 duchownych; franciszkanie – 1 037 i 1 186; franciszkanie konwentualni – 818 i 1 051; jezuici – 707 i 761; pallotyni – 544 i 629; misjonarze oblaci Maryi Niepokalanej – 413 i 458; kapucyni – 344 i 517¹⁵⁷. Tendencję wzrostu potwierdzają również dane dotyczące ilości wyświęcanych w zgromadzeniach zakonnych neoprezbiterów. W 1978 r. święcenia kapłańskie otrzymało 144 zakonników; w 1979 r. – 181; w 1980 r. – 164; w 1981 r. – 212; w 1982 r. – 204; w 1983 r. – 221; w 1984 r. – 216; w 1985 r. – 283¹⁵⁸.

¹⁵⁴ W. Hryniewicz, *Instytut Ekumeniczny*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – doświadczenia – perspektywy*, s. 173-183; *100 lat teologii na KUL*, s. 153-156.

¹⁵⁵ Analizę socjologiczną zmian życia zakonnego od lat siedemdziesiątych XX w. znajdujemy w publikacji: M. J e d o k i m o w, *Klasztor w pespektywie socjologicznej: w poszukiwaniu nowego ujęcia*, Warszawa 2018, s. 69-106.

¹⁵⁶ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, s. 159-161.

¹⁵⁷ *Ibidem*, s. 154-155.

¹⁵⁸ D. Zamiatała, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989*, t. 1: *Problematyka organizacyjno-personalna*, Łomianki 2011, s. 701.

Przyjrzyjmy się w jaki sposób odnowa życia zakonnego przebiegała we wspólnotach żeńskich o charakterze czynnym¹⁵⁹. W dekadzie lat osiemdziesiątych XX w. miała ona przede wszystkim wymiar jurydyczny związany z rewizją prawa zakonnego polegającą na zakończeniu okresu próbnego obowiązywania aktów konstytucyjnych oraz wejściem w życie całkowicie nowych, w pełni posoborowych dokumentów. Przypomnijmy jednak, że dla większości wspólnot zakonnych był to końcowy etap wdrażania przystosowanej odnowy. Wcześniej – jak na przykład w Zgromadzeniu Urszulanek Serca Jezusa Konającego – główne nurty posoborowej odnowy obejmowały: 1) powrót do źródeł¹⁶⁰; 2) *aggiornamento*¹⁶¹; 3) troskę o postawę apostołską zgromadzenia¹⁶²; 4) jedność w pluralizmie¹⁶³.

¹⁵⁹ Dla zgromadzeń męskich przebieg całego procesu przystosowanej odnowy życia zakonnego został prześledzony na przykładzie Zgromadzeniu Misjonarzy Świętej Rodziny. Zob. A. J. Sobczyk, *Duchowość MSF wg Ks. Berthiera*, [w:] <https://kazi.mierzklasztor.pl/pdf/duchowo-msf-wg-ks-berthiera.pdf> [dostęp 8 X 2018 r.]

¹⁶⁰ Rozumiany jako zwrot ku pierwotnemu charyzmatowi zgromadzenia, w tym do naśladowania drogi świętości założycielki urszulanek szarych – św. Urszuli Ledóchowskiej USJK. W dekadzie lat siedemdziesiątych XX w. podjęto szczegółowe badania nad jej życiem, duchowością i dziełami. Zob. *Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Szkic historyczny – stan aktualny*, oprac. U. Górska, A. Kosicka, J. Ledóchowska, J. Olech, T. Sułowska, J. Zdybicka, Poznań-Warszawa 1981, s. 88-90.

¹⁶¹ Znaczenie tego terminu zostało określone przez m. Andrzeję Górską USJK (przełożoną generalną w latach 1964-1983), w sprawozdaniu sporządzonym w 1976 r. Ujęła je jako: 1) właściwe odczytanie „znaków czasu”, a więc – zdanie sobie sprawy w wyjątkowo silnych, niemal wstrząsowych przemian naukowych, politycznych, społecznych, gospodarczych we współczesnym świecie; 2) wzięcie pod uwagę uwrażliwienia naszej epoki na idee wolności i braterstwa, na godność i prawa osoby ludzkiej; 3) konieczność postawiania w harmonii ze współczesnością, jeśli chcemy być znakiem Chrystusa oraz głosić Ewangelię słowem i czynem dzisiejszemu człowiekowi; 4) konieczność uwzględnienia tych uwarunkowań w rewizji naszego prawa zakonnego. Zob. *ibidem*, s. 90-91.

¹⁶² Wyrażała się ona poprzez apostołowanie całym życiem, dawanie świadectwa Chrystusowi oraz w bezpośredniej działalności apostołskiej – pracy misyjnej. Zob. *ibidem*, s. 92.

¹⁶³ Ponieważ czas posoborowy obfitował w wiele trudności, a nawet kryzysów, stąd niezwykle ważne było kształtowanie stosunków we wspólnotach zakonnej na zasadzie jedności w tym, co zasadnicze, przy respektowaniu różnic w tym, co drugorzędne. Zasada jedności w pluralizmie znalazła wyraz przede wszystkim w dążeniu do jak najpełniejszego scalenia całego zgromadzenia. Zob. *ibidem*, s. 92-93.

Jak już wspomniano rewizja prawa zakonnego była ostatnim elementem przystosowanej odnowy. W Zgromadzeniu Urszulanek Serca Jezusa Konającego studia nad dokumentami Soboru Watykańskiego II, skierowane do wszystkich sióstr szczegółowe ankiety sondażowe oraz przygotowanie schematów nowych aktów prawnych zgromadzenia były chronologicznie pierwszymi działaniami podjętymi w celu realizacji zasadniczych zmian. Już w maju 1970 r. zaczęły obowiązywać nowe „Dekrety”. Stanowiły one jednak dokument *ad experimentum*. Kolejne uzupełnienia i zmiany zostały do ich wprowadzone w 1971 r. Dopiero podczas kapituły generalnej 29 maja 1977 r. jednomyślnie przyjęto odnowione „Konstytucje”. Zaczęły obowiązywać od 21 listopada 1977 r. W 1978 i w 1979 r. dla wszystkich sióstr zorganizowano serię rekolekcji, które mających na celu odnowienie wewnętrzne w oparciu o „Konstytucje”¹⁶⁴.

Dla wyrosłego na obszarze Dolnego Śląska Zgromadzenia Sióstr św. Jadwigi odnowa życia zakonnego wyrosła z potrzeby powrotu do tożsamości zgodnej z charyzmatem wyznaczonym przez założyciela ks. Roberta Spiske oraz skutecznej realizacji zadań w Kościele i we współczesnym świecie. Dlatego – podobnie jak u urszulanek szarych – opierała się na: kontynuacji tradycji, powrocie do źródeł oraz poszukiwaniu i odkrywaniu tożsamości. Pierwszym etapem przyjmowania uchwał Soboru Watykańskiego II były obrady kapituły generalnej, która zebrała się we wrześniu 1969 r. w Lipsstadt w RFN. Przyjęte zostały wówczas dwa konstytuujące wspólnotę dokumenty posoborowe – „Konstytucja” i „Dyrektorium Generalne Zgromadzenia”. Pierwszy z aktów aż przez czternaście lat obowiązywał próbnie¹⁶⁵. Dopiero 9 listopada 1983 r. „Konstytucja” jadvizanek uzyskała ostateczne zatwierdzenie przez watykańską Kongregację do spraw Zakonów i Instytutów Świeckich. Do domów zgromadzenia w Polsce przetłumaczona „Konstytucja” dotarła jesienią 1984 r. W latach 1985-1986 odbyło się wiele spotkań, których celem było pogłębienie znajomości obu dokumentów i wdrożenie ich w życie zgromadzenia. Warto dodać, że nowe posoborowe regulacje prawne życia zakonnego były tylko jednym z wymiarów przystosowanej odnowy. Wcześniej od połowy lat sześć-

---

¹⁶⁴ Ibidem, s. 94-95.

¹⁶⁵ K. H. Domagała, *Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi Prowincja Katowicka w latach 1945-1989*, Lublin 2014, s. 98-100.

dziesiątych XX w. trwało wprowadzenie reform liturgicznych, norm życia wspólnotowego oraz zmiany strojów zakonnych¹⁶⁶.

Podobnie przystosowana odnowa życia zakonnego przebiegała w Zgromadzeniu Sióstr Służebniczek NMP Niepokalanie Poczętej (śląskie). W latach 1970-1972 trwały prace powołanej przez kapitułę generalną zgromadzenia komisji redakcyjnej, której celem było przygotowanie projektu „Konstytucji” oraz „Dyrektorium”. Dokumenty zostały uchwalone w formie dekretu na okres próbny w sierpniu 1972 r. Początek obowiązywania wyznaczony został na sierpień 1973 r.¹⁶⁷. Było to prawo *ad experimentum* i w 1976 r., w okresie poprzedzającym kapitułę generalną, przełożona generalna skierowała do wszystkich sióstr ankietę dotyczącą nowej „Konstytucji” i „Dyrektorium”.

W 1983 r. miały miejsce zasadnicze prace nad tymi dokumentami, również te polegające na ich dostosowaniu do nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego.

W kwietniu 1984 r. ostateczny tekst został przekazany do Kongregacji do spraw Zakonów i Instytutów Świeckich. Dekret zatwierdzający wydany został przez watykańską kongregację 12 marca 1985 r. Dla zgromadzenia rozpoczął się czas pełnej realizacji odnowy posoborowej¹⁶⁸.

3.6. Świeccy: eksplozja wiary i nadziei

Lata 1978-1989 owocowały rozwojem wcześniej działających ruchów i stowarzyszeń katolickich oraz narodzinami nowych, których pojawienie się było niewątpliwie efektem pontyfikatu Papieża-Polaka. Do analizy wybrano kilka najbardziej reprezentatywnych, które wciąż odgrywają znaczącą rolę w Kościele katolickim w Polsce, zachowały spory potencjał ilościowy bądź wyrosły z tradycji polskiego katolicyzmu¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Ibidem, s. 101-107.

¹⁶⁷ D. M. M e n d r o k, *Historia Prowincji Katowickiej Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej w latach 1945-1989*, Lublin 2016, s. 136-139.

¹⁶⁸ Ibidem, s. 140-148.

¹⁶⁹ Ogólną mapę ruchów i stowarzyszeń katolickich w Polsce w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. naszkicowała J. S ł o m i ń s k a, *Apostolstwo laikatu – wariant polski*, „Więź”, nr 2-3(340-341), 1987, s. 12-21.

Droga Neokatechumenalna trafiła do Polski w 1975 r. za pośrednictwem o. Alfreda Cholewińskiego SJ¹⁷⁰. Pierwsze wspólnoty powstały w Lublinie i w Łodzi. Szybki rozwój ruchu spowodował, że podczas międzynarodowego forum przedstawicieli neokatechumenatu w Rzymie w dniach 8-11 lutego 1983 r. po raz pierwszy wzięło w nim udział dwóch biskupów oraz 15 księży z Polski. Dalszy rozkwit dobrze ilustruje fakt, że podczas spotkania – w dniu 8 czerwca 1990 r. – przedstawicieli wspólnot neokatechumenalnych poświęconemu nowej ewangelizacji uczestniczyło w nim aż 7 000 osób, a ponad 100 młodych mężczyzn zadeklarowało wolę wstąpienia do stanu duchownego i poświęcenia się ewangelizacji. Celem neokatechumenatu było stopniowe nawracanie się chrześcijanina żyjącego w rodzinie, parafii, diecezji. Formacja odbywała się w zespołach liczących 30-50 osób dorosłych. Kolejne etapy rozwoju duchowego obejmowały: 1) przepowiadanie *kerygmy*; 2) prekatechumenat; 3) przejście do katechumenatu; 4) katechumenat; 5) okres wyboru; 6) odnowienie obietnic¹⁷¹.

Podobne początki były udziałem Katolickiej Odnowy w Duchu Świętym. Pierwsze grupy modlitewne o charakterze charyzmatycznym rozpoczęły swoją działalność w Polsce w 1975 r. bezpośrednio po międzynarodowym kongresie, który zgromadził w Rzymie ponad 10 000 przedstawicieli ruchu z całego świata. Dwa lata później – w 1977 r. – powstał Zespół Koordynatorów, który wymieniał między sobą doświadczenia pastoralne, przygotowywał materiały formacyjne i utrzymywał stały kontakt z Episkopatem Polski. Zawiązały się wówczas wspólnoty w Poznaniu, Warszawie, Łodzi i w Lublinie¹⁷².

W 1981 r. w ramach Zespołu Koordynatorów zorganizowano Zespół Pastoralny, sekretariat i osoby odpowiedzialne za regiony. Pierwsza połowa lat osiemdziesiątych XX w. była czasem największego rozkwitu Katolickiej Odnowy w Duchu Świętym, a jej wspólnoty powstawały w różnych częściach Polski¹⁷³. Wydarzeniem przełomowym było ogólnopolskie spotkanie charyzmatycznych grup modlitewnych w 1979 r. Wytworzona wówczas tradycja ogólnopolskich kongresów ruchu była

---

¹⁷⁰ A. Petrowa-Wasilewicz, *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, Warszawa 2000, s. 19-20.

¹⁷¹ J. Król, E. Weron, *Neokatechumenat*, [w:] *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 570-572.

¹⁷² E. Weron, *Odnowa w Duchu Świętym*, [w:] *Leksykon duchowości katolickiej*, s. 599.

¹⁷³ A. Petrowa-Wasilewicz, *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, s. 28.

ważnym elementem integracji. Obradujący w 1983 r. na Jasnej Górze I Ogólnopolski Kongres zgromadził 8 000 osób; w 1988 r. do Gniezna na II Ogólnopolski Kongres przyjechało kilkanaście tysięcy osób¹⁷⁴.

Jak zauważyła Alina Petrowa-Wasilewicz oddolny i spontaniczny ruch zmienił relację między duchownymi i wiernymi świeckimi, wykształcił nowy model współpracy oparty na akceptacji autonomicznych inicjatyw laikatu. Pozwoliło to wprowadzić posoborową strukturę Kościoła, opartą na pogłębionej świadomości świeckich, którzy zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II ponoszą odpowiedzialność za budowanie i wzrost wspólnoty¹⁷⁵.

Dynamizm – mimo wielu przeszkód – najlepiej wyrażał wszystko co było doświadczeniem Ruchu Światło-Życie w latach osiemdziesiątych XX w. Jeszcze w marcu 1979 r. założyciel ruchu ks. Franciszek Blachnicki zapoznał odpowiedzialnych z nową inicjatywą – Krucjatą Wyzwolenia Człowieka. Program wyzwolenia człowieka z więzów nałogów oraz uzależnień poniżających godność człowieka był jednym z fundamentów zarysowanej wówczas teologii wyzwolenia. Z czasem idee te zostały rozwinięte wokół programu „Prawda-Krzyż-Wyzwolenie”, stanowiąc manifest społecznej odnowy moralnej¹⁷⁶. Natomiast w 1980 r., po ukazaniu się encykliki Jana Pawła II „Redemptor hominis”, zainaugurowano plan ewangelizacyjny „Ad Christum Redemptorem”. Jego ambitnym celem było dotarcie z Dobrą Nowiną do każdego człowieka¹⁷⁷.

Rosnąca ilość uczestników ruchu oraz różnorodność form jego działalności formacyjnej skutkowałą rozbudową struktur ogólnopolskich. W 1982 r. cały kraj został podzielony na sześć filii (regionów) ruchu obejmujących po 4-5 diecezji. Były to filie: bydgoska, katowicka, krakowska, lubelska, poznańska i warszawska¹⁷⁸. Na początku lat osiemdziesiątych XX w. ruch oazowy pojawił się również na terenie Czechosłowacji.

¹⁷⁴ W. Ś m i g i e l, *Nowe ruchy eklesjalne w Polsce. Czy nadeszła „wiosna Kościoła”?*, [w:] *Recepcja Soboru niektóre wyzwania wobec życia i działania Kościoła 40 lat po Soborze Watykańskim II*, red. K. P ó ł t o r a k, Szczecin 2007 (Studia i Rozprawy. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 14), s. 163.

¹⁷⁵ A. P e t r o w a - W a s i l e w i c z, *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, s. 28.

¹⁷⁶ A. W o d a r c z y k, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, Katowice 2008, s. 419 i n.

¹⁷⁷ A. P e t r o w a - W a s i l e w i c z, *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, s. 43.

¹⁷⁸ P. N a t a n e k, *Ruch Światło-Życie w archidiecezji krakowskiej w latach 1971-1996*, Kraków 2004, s. 129.

Funkcjonowanie Ruchu Światło-Życie w latach osiemdziesiątych XX w. w większości polskich parafii pozwoliło na popularyzację posoborowej eklezjologii założyciela ruchu. U jej założeń leżała krytyka modelu duszpasterstwa tradycyjnego Kościoła ludowego. Ksiądz Franciszek Blachnicki przeciwstawił mu wizję Kościoła Żywego – wspólnoty wspólnot, opartej na pracy formacyjnej z małymi grupami apostołskimi. Formacja apostołska miała obejmować zarówno świeczników, jak i duchownych¹⁷⁹.

Innym ważnym wymiarem recepcji Soboru Watykańskiego II realizowanym poprzez działalność formacyjną Ruchu Światło-Życie była Duszpasterstwo Służby Liturgicznej. Do wzorcowych i najliczniejszych należało duszpasterstwo archidiecezji krakowskiej. Przy parafiach tworzono zespoły służby liturgicznej i parafialnej, dużą popularnością cieszyły się letnie rekolekcje wakacyjne¹⁸⁰. Owocem poszukiwań duchowych i intelektualnych oraz posługi wśród młodzieży akademickiej było utworzenie w 1985 r. Ruchu Rodzin Nazaretańskich. Inicjatorami powołania ruchu byli ks. Tadeusz Dajczer oraz ks. Andrzej Buczel¹⁸¹. Podstawowym doświadczeniem wspólnoty było poszukiwanie drogi radykalnego oddania się Bogu, na wzór Maryi. Członkowie Ruchu Rodzin Nazaretańskich dążyli do komunii osobowej z Jezusem-Odkupicielem. Według założeń przyjętych przez ks. Tadeusza Dajczera przyjęcie miłości odkupieńczej, która zabawia grzesznika, powoduje jego głębokie nawrócenie i prowadzi ku radykalnemu naśladowaniu Chrystusa. Stąd w duchowości akcentowało się naśladowanie Chrystusa w Jego ubóstwie i pokorze. Ważnym zadaniem – w ramach posługi apostołskiej Kościoła – była ewangelizacja, w tym ewangelizacja rodziny¹⁸². Ruch Rodzin Nazaretańskich szybko się rozprzestrzenił i już w 1987 r. powstały pierwsze wspólnoty zagraniczne we Francji, Hiszpanii i Portugalii; w 1988 r. we Anglii, Holandii, Niemczech; a w 1989 r. Meksyku, Kolumbii, Argentynie, Brazylii, Stanach Zjednoczonych Ameryki i Kanadzie.

¹⁷⁹ A. W o d a r c z y k, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, s. 471.

¹⁸⁰ P. N a t a n e k, *Ruch Światło-Życie w archidiecezji krakowskiej w latach 1971-1996*, s. 108-112.

¹⁸¹ J. P i ł a t, B. S z e w c, *Ruch Rodzin Nazaretańskich*, [w:] *Leksykon duchowości katolickiej*, s. 782.

¹⁸² A. P e t r o w a - W a s i l e w i c z, *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, s. 38-39.

Stowarzyszeniem katolików świeckich na prawie papieskim są odwołujące się do kilkunastowiecznej tradycji oraz zakorzenione w duchowości ignacjańskiej Wspólnoty Życia Chrześcijańskiego. Jako kontynuatorki Sodalitacji Mariańskich powstały w 1967 r. Rok później – w 1968 r. – otrzymały unormowania prawne – „Zasady Ogólne” oraz „Statut Światowej Federacji Wspólnoty Życia Chrześcijańskiego”¹⁸³. W Polsce – w odnowionym nurcie – Wspólnoty Życia Chrześcijańskiego rozpoczęły swoją działalność w 1977 r. W 1982 r. powstało kilka kolejnych grup. Ich głównym inicjatorem był o. Adam Schulz SJ, który prowadził pracę formacyjną oraz pełnił funkcję asystenta narodowego Wspólnoty Życia Chrześcijańskiego w Polsce. Pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. do najbardziej prężnych Wspólnot Życia Chrześcijańskiego należały grupy działające przy jezuickich domach zakonnych w Warszawie, Krakowie, Lublinie, Poznaniu, Łodzi, Toruniu i Szczecinie. Duchowość Wspólnot – zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II – miała wymiar chrystocentryczny; czerpała inspiracje z Eucharystii, Pisma św., nauczania Kościoła. Szczególnym rysem Wspólnot była lektura „Ćwiczeń duchownych” św. Ignacego Loyoli. Formacja odbywała się poprzez regularne spotkania we wspólnocie, modlitwę osobistą i wspólnotową, rozeznanie indywidualne we wspólnocie, ignacjański rachunek sumienia oraz kierownictwo duchowe¹⁸⁴.

* * *

Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978-1989 przebiegała w trudnych warunkach konfrontacji rodzącego się społeczeństwa obywatelskiego z niewydolnym reżimem komunistycznym. Jednocześnie towarzyszył temu niepowtarzalny i wyjątkowy stan komfortu, jaki zapewniała Kościołowi w Polsce osoba papieża Wojtyły. Pozwoliło to zakończyć fazę dojrzałą recepcji Soboru Watykańskiego II zdecydowanie dodatnim bilansem. Spore sukcesy odniesiono w zakresie odnowy liturgii i studiów biblijnych oraz przystosowanej odnowy życia zakonnego. Również pomyślnie rozwijały się kolegiałność i idee synodalności. Zaawansowany poziom osiągnęły dwustronne,

¹⁸³ *Wspólnoty Życia Chrześcijańskiego (WŻCh, CVX)*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 764-765.

¹⁸⁴ A. Petrowa-Wasilewicz, *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, s. 61.

ekumeniczne dialogi doktrynalne. Jednak prawdziwym symbolem tamtych lat pozostanie masowa aktywność świeckich zaangażowanych w kilkadziesiąt ruchów i stowarzyszeń katolickich. Na progu lat dziewięćdziesiątych XX w. stan odnowy posoborowej pozwał Kościołowi w Polsce podjąć nowe wyzwania duszpasterskie bez lęków i obaw.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW)

- Sekretariat Prymasa Polski (SPP), Protokoły Komisji Głównej Episkopatu Polski (KGEP), sygn.: II 4 33, II 4 34, II 4 35
- Sekretariat Prymasa Polski (SPP), Protokoły Rady Głównej Episkopatu Polski (nie sygnaturowane): Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski z 13 sierpnia 1981 r.
- Sekretariat Prymasa Polski (SPP), Protokoły Konferencji Episkopatu Polski (KEP), sygn.: II 4 290, II 4 294, II 4 295, II 4 296, II 4 297, II 4 300, II 4 301, II 4 303, II 4 305, II 4 307

Archiwum Domu Zakonnego Jezuitów w Toruniu

Dane statystyczne *dominicanes*

Źródła drukowane

- Biskupi polscy z okazji przygotowań do II Synodu Plenarnego w związku z 1000-leciem męczeńskiej śmierci świętego Wojciecha, Białystok, 18 czerwca 1988 r.*, [w:] *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000*, cz. 2, Marki 2003.
- Dekret Józefa Kardynała Glempa, Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, Prymasa Polski, Warszawa, 20 lipca 1985 r.*, N. 2117/85/P, [w:] *Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich*, wydanie pierwsze, Poznań 1986.
- Do kapłanów z okazji wprowadzenia Liturgii Godzin w języku polskim, Warszawa, 2 grudnia 1982 r.*, [w:] *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000*, cz. 2, Marki 2003.
- Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, oprac. J. Poniewierski, Kraków 2012.
- Kazania, listy, przemówienia i komunikaty*, oprac. P. Raina, Londyn 1982.
- Kazanie Prymasa Polski do młodzieży akademickiej na Jasnej Górze, wygłoszone 13 grudnia 1981 roku o godzinie 9.00*, [w:] *Jan Paweł II, Prymas i Episkopat Polski o stanie wojennym. Komunikat Rady Głównej Episko-*

- patu Polski w związku ze stanem wojennym*, [w:] P. Raina, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 3: 1975-1989, Poznań-Pelplin 1996.
- List pasterski Episkopatu Polski o wprowadzeniu odnowionych obrzędów sakramentu pokuty*, Warszawa, 15 września 1982 r., [w:] *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000*, cz. 2, Marki 2003.
- Łatka R., *Pielgrzymki Jana Pawła II do Krakowa w oczach SB. Wybór dokumentów*, Kraków 2012.
- Ocena wizyty papieża w Polsce sporządzona przez Wydział Administracyjny KC PZPR 24 VI 1983*, [w:] *Tajne dokumenty państwo-Kościół 1980-1989*, Londyn-Warszawa 1993.
- Ocena wizyty papieża w Polsce w czerwcu 1987 r. opracowana przez zespół pracowników KC PZPR, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Urzędu do Spraw Wyznań*, [w:] *Tajne dokumenty państwo-Kościół 1980-1989*, Londyn-Warszawa 1993.
- Przed wprowadzeniem do liturgii „Mszału Rzymskiego dla Diecezji Polskich”*, Jasna Góra, 12 grudnia 1986 r., [w:] *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-2000*, cz. 2, Marki 2003.
- Raina P., *Kościół w Polsce 1981-1984*, London 1985.
- Raina P., *Rozmowy z władzami PRL. Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu*, t. 1: 1970-1981, Warszawa 1995.
- Raina P., *Rozmowy z władzami PRL. Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu*, t. 2: 1982-1989, Warszawa 1995.
- Raina P., *Wizyty Apostolskie Jana Pawła II w Polsce. Rozmowy przygotowawcze Watykan – PRL – Episkopat*, Warszawa 1997.
- Regulamin Komisji Episkopatu Polski do spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego (zatwierdzony przez Konf. Plen. Episkopatu dnia 4 X 1978 r.)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, r. XXXIV, nr 1, 1981.
- Relacja z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli rządu i Episkopatu w dniu 23 grudnia 1985 r. w hotelu URM*, [w:] *Tajne dokumenty państwo-Kościół 1980-1989*, Londyn-Warszawa 1993.
- Struktura Prymasowskiego Komitetu Pomocy Internowanym, uwięzionym oraz ich rodzinom*, [w:] P. Raina, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 3: 1975-1989, Poznań-Pelplin 1996.
- Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979. Dokumenty KC PZPR i MSW*, wstęp i oprac. A. Friszke, M. Zaremba, Warszawa 2005.

Opracowania

- Baniak J., *Powołania do kapłaństwa i do życia zakonnego w Polsce w latach 1900-2010. Studium socjologiczne*, Poznań 2012.
- Białkowski M., *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958-1978)*, „Przegląd Zachodni”, 3:2018.

- Białkowski M., *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957-2007)*, Toruń 2008.
- Białkowski M., *Od bulli «Episcoporum Poloniae coetus» do wyboru Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową. Druga faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1972-1978) – wybrane zagadnienia*, [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972-1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2018 [w druku].
- Białkowski M., *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972-1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszołość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 129:2018.
- Białkowski M., *Od Vaticanum II do bulli Episcoporum Poloniae coetus. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2017.
- Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 r.). Zarys wybranych problemów*, [w:] *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, red. W. Polak, A. Czwołek, S. Galij-Skarbińska, Toruń 2017.
- Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszołość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, 128 (2017).
- Białkowski M., *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w 1972-1978. Pomiędzy bullą «Episcoporum Poloniae coetus» a wyborem Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie”, 2018, r. 52.
- Bonowicz W., *Tischner*, Kraków 2002.
- Budniak J., *Ekumenizm na Śląsku*, „Studia Oecumenica”, 10:2010.
- Chrostowski W., *Śp. ks. prof. dr hab. Józef Kudasiewicz (23 VIII 1926 – 16 XI 2016): biblista i mariolog*, „Salvatoris Mater”, 14/1/4.
- Chrostowski W., *10 lat Komisji Episkopatu Polski do Dialogu z Judaizmem – próba bilansu*, „Collectanea Theologica”, 67(1997), nr 2.
- Chrzęstek A., *Czynna miłość miłosierna w parafii posoborowej w oparciu o pisma ks. Franciszka Woronowskiego*, „Warszawskie Studia Pastoralne”, 6:2007.
- Ciupak E., *Katolicyzm ludowy w Polsce. Studia socjologiczne*, Warszawa 1973; *Religijność ludowa. Ciągłość i zmiana*, red. W. Piwowarski, Wrocław 1983.
- Czaczkowska E. K., Wiślicki T., *Ksiądz Jerzy Popiełuszko. Wiara, nadzieja, miłość. Biografia błogosławionego*, Warszawa 2017.
- Czwarty Synod Diecezji Tarnowskiej: ad imaginem ecclesiae universalis*, Tarnów 1990.

- Domagała K. H., *Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi Prowincja Katowicka w latach 1945-1989*, Lublin 2014.
- Drozd R., *Synod Archidiecezji Wrocławskiej (1985-1991)*, [w:] *Patientia et Caritas (W holdzie Księdzu Kardynałowi Henrykowi Gulbinowiczowi Arcybiskupowi Metropolicie Wrocławskiemu w 25-lecie sakry biskupiej 8 II 1970 – 8 II 1995)*, red. I. Dec, Wrocław 1995.
- Drugi Synod Diecezji Częstochowskiej. Chrystus światłem, Maryja wzorem*, Częstochowa 1987.
- Drugi Synod Diecezji Lubelskiej 1977-1985*, red. W. Zakrzewski, Lublin 1988.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003.
- Dullak K., *Ecclesia semer reformanda. Zjawisko synodalności w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Szczecin 2007.
- Durka J., *Władze polskie wobec Sanktuarium Jasnogórskiego w latach 1945-1989*, [w:] *Miejsca święte pod nie świętym nadzorem. Polityka władz wobec sanktuariów w latach 1945-1989*, red. K. Białecki, Warszawa 2019 [w druku].
- Duszpasterstwa środowiskowe w latach 1945-1989. Archidiecezja krakowska*, red. C. Kuta, J. Marecki, Kraków 2014.
- Dyduch J. M., *Posoborowa instytucjonalna odnowa Kościoła krakowskiego według kardynała Karola Wojtyły*, „Polonia Sacra”, 17(2013), nr 2(33).
- Dyduch J. M., *Synod diecezjalny – narzędziem odnowy Kościoła partykularnego*, „Prawo Kanoniczne”, 40 (1997), nr 3-4.
- Dziekoński S., Stypułkowski A., *Katecheza inicjacyjna w refleksji pastoralnej ks. Franciszka Woronowskiego*, „Collectanea Theologica”, 76(2006), nr 1.
- Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, red. J. Budniak, Z. Glaeser, T. Kałużny, Z. J. Kijas, Kraków 2016.
- Friszke A., *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, Warszawa 1997.
- Friszke A., *Sprawa jedenastu. Uwięzienie przywódców NSZZ „Solidarność” i KSS „KOR” 1981-1984*, Kraków 2017.
- Góralski W., *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Roczniki Nauk Prawnych”, VIII 1998.
- Górny G., Rosikoń J., *300 lat wytrwałości. Warszawska Pielgrzymka Piesza 1711-2011*, Warszawa 2011.
- Grajewski A., *Pielgrzymka wielu przełomów. Międzynarodowe uwarunkowania III pielgrzymki Jana Pawła II do Polski*, [w:] *Brama do wolności. III pielgrzymka Jana Pawła II do Polski*, red. Z. Struzik, P. Skibiński, tłum. D. Bitkowska-Sulich, D. Urbańska, Warszawa 2012.
- Gręźlikowski J., *Instytucja synodu diecezjalnego w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Studia Włocławskie”, 4, 2001.
- Gronowski D., *Perspektywa duszpasterstwa rodzin według bpa Wilhelma Pluty*, „Studia Paradyskie”, t. 25, 2015.

- Hanc W., *Polska Rada Ekumeniczna i jej znaczenie dla ekumenicznego dialogu*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 25(2016), nr 4.
- Hryniewicz W., *Instytut Ekumeniczny*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – doświadczenia – perspektywy*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1987.
- Jabłoński Z. S., *Eklezjalny wymiar nawiedzenia Maryi w znaku Jasnogórskiego Obrazu*, „Studia Prymasowskie”, 2(2008).
- Jabłoński Z. S., *Recepcja nauki mariologicznej Soboru Watykańskiego II w polskich sanktuariach*, „Salvatoris Mater”, 16/1/4, 2014.
- Jarkiewicz K., *Duszpasterstwa akademickie Krakowa po II wojnie światowej*, Kraków 2004.
- Jaskóła P., *Paschalna chrystologia Wacława Hryniewicza*, „Roczniki Teologiczne”, t. LXIII, z. 7, 2016.
- Jewdokimow M., *Klasztor w pespektywie socjologicznej: w poszukiwaniu nowego ujęcia*, Warszawa 2018.
- Kamiński A., *Piesza Pomorska Pielgrzymka na Jasną Górę w latach 1979-1991*, Pelplin 2013.
- Kamiński R., *Cele i zadania katechezy według J. Charytańskiego*, „Studia Płockie”, 25(1997).
- Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Białecki, Warszawa-Poznań 2014.
- Kołodziej M., *Biskup Wilhelm Pluta (1910-1986) – pasterz Kościoła Gorzowskiego*, „Studia Elckie”, 9(2007).
- Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzusi, Warszawa 2000.
- Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991.
- Kościół katolicki w Polsce 1991-2011. Rocznik statystyczny*, red. P. Ciciela, P. Łysoń, W. Sadłoń, W. Zdaniewicz, Warszawa 2014.
- Kowal P., *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986-1989*, Warszawa 2015.
- Król J., Weron E., *Neokatechumenat*, [w:] *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002.
- Kubik W., *Proces przemian w polskiej katechetyce drugiej połowy XX wieku*, „Studia Katechetyczne”, 8(2012).
- Liszka P., *Drogi rozwoju teologii po Soborze Watykańskim w kontekście nowych uwarunkowań religijnych i kulturowych*, [w:] *Wierność i aggiornamento. Wokół recepcji Soboru Watykańskiego II*, red. G. Kucza, „Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 32, Katowice 2006.
- Loyola u Kopernika. Jezuita w Toruniu w latach 1945-2015*, red. K. Dorosz, W. Rozynekowski, Warszawa 2016.

- Łatka R., *Przebieg negocjacji związanych z drugą pielgrzymką Jana Pawła II do Ojczyzny – próba syntetycznego spojrzenia*, „Komunizm. System – ludzie – dokumentacja”, 6(2017).
- Łatka R., *Zmienna amplituda stosunków państwo–Kościół katolicki w PRL w latach 80. XX w.*, „Res Historica”, 39, 2015.
- Łęcicki G., *Jan Paweł II. Staralem się mówić za was. O papieskich pielgrzymkach do zniewolonej Ojczyzny 1979, 1983, 1987*, Warszawa 2008.
- Mandziuk J., *Z dziejów archidiecezji lwowskiej*, „Saeculum Christianum”, 2 (1995), nr 2.
- Marczewski M., *Teolog soborowej odnowy liturgii. Sługa Boży ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987)*, „Liturgia Sacra”, 19 (2003), nr 2.
- Mariański J., *Kościół w społeczeństwie przemysłowym*, Warszawa 1983.
- Markowski R., *Rozumienie chrześcijaństwa w badaniach ks. Tadeusza Dajczera w kontekście fenomenologii religii*, Warszawa 2013.
- Mazanowska I., *Interwencje biskupa Mariana Przykuckiego w sprawie uwolnienia internowanych z diecezji chełmińskiej*, [w:] *Stan wojenny. Fakty, hipotezy, interpretacje. Zbiór studiów*, red. A. Czwołek, W. Polak, Toruń 2008.
- Mendrok D. M., *Historia Prowincji Katowickiej Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej w latach 1945-1989*, Lublin 2016.
- Micewski A., *Kościół wobec „Solidarności” i stanu wojennego*, Paris 1987.
- Michalski K., *Działalność Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980-1989*, Warszawa 2012.
- Nagy S., *Teologia na II Nadzwyczajnym Synodzie Biskupów*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – doświadczenia – perspektywy*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1987.
- Natanek P., *Ruch Światło-Życie w archidiecezji krakowskiej w latach 1971-1996*, Kraków 2004.
- Oaza wolności. Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w. Materiały pokonferencyjne*, red. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011.
- Orszulik A., *Droga do pełnej normalizacji stosunków między państwem a Kościołem oraz między PRL a Stolicą Apostolską*, „Politeja”, 2014, 3(29).
- Paczkowski A., *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2006.
- Palion A., *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, Katowice 2011.
- Papieski Instytut Polski w Rzymie. Historia i współczesność*, Rzym 1996.
- Pawlicka K., *Polityka władz wobec Kościoła katolickiego (grudzień 1970 – październik 1978)*, Warszawa 2004.
- Pek K., *Mariologia ekumeniczna według S. C. Napiórkowskiego*, „Roczniki Teologiczne”, t. LXI, z. 2, 2014.

- Petrowa-Wasilewicz A., *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, Warszawa 2000.
- Pieronek T., *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, [w:] *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 1984.
- Pietkiewicz R., *Biblia Polonorum. Historia Biblii w języku polskim*, t. V: *Biblia Tysiąclecia (1965-2015)*, Poznań 2015.
- Pietrzak J., *Kardynał Józef Glemp jako Prymas Polski*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, XIX/2006.
- Piłat J., Szewc B., *Ruch Rodzin Nazaretańskich*, [w:] *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002.
- Przybysz M., *Wyspy wolności. Duszpasterstwo akademickie w Łodzi 1945-1989*, Łódź 2008.
- Przygoda W., *Wkład Ks. Prof. Adama Ludwika Szafrąńskiego w rozwój teologii pastoralnej*, „Roczniki Teologiczne”, t. LXII, z. 6, 2015.
- Romaniuk K., *Autobiografia*, Kraków 2013.
- Skibiński P., *Pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny (1979-2002) i ich kontekst historyczny*, „Teologia Polityczna”, 3(2005-2006).
- Słomińska J., *Apostolstwo laikatu – wariant polski*, „Więź”, nr 2-3(340-341), 1987.
- Soberczko H. J., *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, „Seminare” 17, 2001.
- Stępień M., *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, Łomża 2014.
- Szczyrba S., *Rys biograficzny i bibliografia prac biskupa prof. dr hab. Bohdana Bejze*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, nr 1, z. 8, 1999.
- Sztafrowski E., *Synod diecezjalny w doktrynie soborowej i jej wyraz w posoborowych synodach polskich*, „Prawo Kanoniczne”, 1987, nr 1/2.
- Szumowski M., *Duszpasterstwo akademickie w Archidiecezji Warszawskiej w latach 1928-1992*, Warszawa 2000.
- Śmigiel K., *Prymasostwo polskie. Instytucje, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018.
- Śmigiel W., *Nowe ruchy eklezjalne w Polsce. Czy nadeszła „wiosna Kościoła”?*, [w:] *Recepcja Soboru niektóre wyzwania wobec życia i działania Kościoła 40 lat po Soborze Watykańskim II*, red. K. Półtorak, Szczecin 2007 (Studia i Rozprawy. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 14).
- Warzecha J., *Uwagi i refleksje na marginesie przekładu Starego Testamentu w Biblii Warszawsko-Praskiej*, „Collectanea Theologica”, 69(1999), nr 1.
- Weigel G., *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, tłum. M. Romanek, M. Tarnowska, J. Piątkowska, D. Chylińska, J. Illg, R. Śmietana, Kraków 2012.

- Weron E., *Odnowa w Duchu Świętym*, [w:] *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002.
- Wodarczyk A., *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, Katowice 2008.
- Wspólnoty Życia Chrześcijańskiego (WŻCh, CVX)*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996.
- Zamiatała D., *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989*, t. 1: *Problematyka organizacyjno-personalna*, Łomianki 2011.
- Z dawna Polski Tyś Królową. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717-1990*, materiały zebrały i opracowały S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa M.B., S.M. Gizela od Niepokalanego Serca Maryi, Romana Szymczak, Szymonów 1990.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009.
- Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Szkic historyczny – stan aktualny*, oprac. U. Górską, A. Kosicką, J. Ledóchowską, J. Olech, T. Sułowską, J. Zdybicką, Poznań-Warszawa 1981.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003.
- I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Koszalin 1986-1990*, Koszalin 1990.
- III Synod Diecezji Kieleckiej 1984-1991*, Kielce 1992.
- 100 lat teologii na KUL*, red. S. Nowosad, J. Mastej, Lublin 2018.

Netografia

- A. J. Sobczyk, *Duchowość MSF wg Ks. Berthiera*, [w:] <https://kazimierz.klasztor.pl/pdf/duchowo-msf-wg-ks-berthiera.pdf> [dostęp 8 X 2018 r.]
-

MICHAŁ BIAŁKOWSKI

**ODNOWA POSOBOROWA W KOŚCIELE KATOLICKIM
W POLSCE W LATACH 1978-1989.
ZARYS WYBRANYCH PROBLEMÓW**

Streszczenie: Lata 1978-1989 to w Kościele katolickim w Polsce faza dojrzała recepcji Soboru Watykańskiego II. Do najważniejszych zjawisk mających wpływ na jej przebieg należały: przemiany polskiej religijności w latach osiemdziesiątych XX w.; nowy model relacji państwo-Kościół katolicki; społeczny wymiar trzech pielgrzymek Papieża-Polaka do Ojczyzny (1979-1983-1987); zmiany personalne i pokoleniowe w Episkopacie Polski. Ważną rolę odgrywała działalność specjalistycznych Komisji Episkopatu Polski, które nadawały całemu procesowi właściwe tempo i wyznaczały główne kierunki zmian. Aplikacja nauczania soborowego w teologii polskiej zaznaczyła swoją obecność w pracach: ks. Józefa Kudasiewicza (biblistyka), ks. Józefa Tischnera (katolicka nauka społeczna), ks. Adama Ludwika Szafrąńskiego (eklezjologia), o. Stanisława Celestyna Napiórkowskiego OFMConv. (mariologia, ekumenizmu), ks. Wacława Hryniewicza OMI (ekumenizm), o. Jana Charytańskiego SJ (katechetyka), ks. Franciszka Błachnickiego (teologia pastoralna i liturgika), ks. Eugeniusza Werona SAC (teologia laikatu), biskupa Wilhelma Pluty (teologia pastoralna), ks. Franciszka Woronowskiego (teologia pastoralna) oraz ks. Tadeusza Dajczera (religioznawstwo i fenomenologia religii). Publikacja czterech tomów „Liturgii Godzin” oraz wydanie w 1986 r. „Mszału Rzymskiego dla Diecezji Polskich” stanowiły zwieńczenie odnowy liturgicznej. Z kolei ukazanie się krytycznego III wydania „Biblii Tysiąclecia” (1980 r.), było realizacją postulatów zgłaszanych już w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX w. Kolegialność biskupów znalazła w pełni odzwierciedlenie w przepisach nowego Statutu Konferencji Episkopatu Polski (1987 r.), a synodalność rozwijała się poprzez synody. W latach 1978-1989 trwały obrady jednego synodu prowincjonalnego i dziewięciu synodów diecezjalnych. Sporym osiągnięciem ruchu ekumenicznego było zainaugurowanie dwustronnych dialogów doktrynalnych (odnośnie ważności chrztu św. oraz małżeństw mieszanych). Przystosowana odnowa życia zakonnego w dekadzie lat osiemdziesiątych XX w. miała przede wszystkim wymiar jurydyczny związany z rewizją prawa zakonnego oraz przyjęciem nowych konstytucji. Aktywność świeckich zaowocowała rozwojem wcześniej działających ruchów i stowarzyszeń oraz narodzinami nowych. Dynamiczny wzrost był udziałem Drogi Neokatechumenalnej, Katolickiej Odnowy w Duchu Świętym, Ruchu Światło-Życie, Ruchu Rodzin Nazaretańskich oraz Wspólnot Życia Chrześcijańskiego.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki; Kościół katolicki w PRL; Sobór Watykański II; recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce; papież Jan Paweł II; Konferencja Episkopatu Polski; specjalistyczne Komisje Episkopatu Polski; aplikacja nauczania soborowego w teologii polskiej; reforma liturgii i pogłębienie studiów biblijnych; kolegialność biskupów; praktyczna realizacja idei synodalności; osiągnięcia ruchu ekumenicznego; przystosowana odnowa życia zakonnego; powstanie i wzrost nowych ruchów i stowarzyszeń katolickich.

POST-COUNCIL RENEWAL IN THE CATHOLIC CHURCH IN POLAND IN THE YEARS 1978-1989. AN OUTLINE OF CHOSEN PROBLEMS

Abstract: The years 1978-1989 in the Catholic Church in Poland constitute a mature stage of the reception of the Second Vatican Council. Among the most important phenomena that influenced the process were: changes in Polish religious life in the 1980's; new model of state-Church relationship, social aspect of the three pilgrimages of the Polish Pope to Poland (1979-1983-1987); personal and generational changes in Polish Episcopate. An important role was played by the activity of special Commissions of the Polish Episcopate, which gave the whole process an appropriate tempo and determined the main directions of changes. The application of council teachings in Polish theology could be found in the works of: Rev. Józef Kudasiewicz (Bible studies), Rev. Józef Tischner (Catholic Social Teaching), Rev. Adam Ludwik Szafrąński (Ecclesiology), Fr. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv. (Mariology, Ecumenism), Rev. Waław Hryniewicz OMI (Ecumenism), Fr. Jan Charytański SJ (Catechetics) Rev. Franciszek Blachnicki (Pastoral Theology and Liturgics), Rev. Eugeniusz Weron SAC (Theology of the Laity), Bishop Wilhelm Pluta (Pastoral Theology), Rev. Franciszek Woronowski (Pastoral Theology) and Rev. Tadeusz Dajczer (Religious Studies and Phenomenology of Religion). Publication of four volumes of *Liturgy of Hours* and *Roman Missal for Polish Dioceses* (1986) constituted the culmination of liturgical renewal. Publication of critical third edition of the Millennium Bible (1980) was the realization of the postulates set in the second half of the 1960's. Collegiality of bishops was fully reflected in the regulations of the new Statute of Polish Episcopal Conference (1987), and the synodality developed through synods. In the years 1978-1989 there was one provincial synod assembly and nine diocesan synod assemblies. A considerable achievement of the ecumenical movement was the inauguration of bilateral doctrinal dialogues (about the validity of baptism and mixed marriages). The renewal of monastic life in the 1980's was predominantly of juridical dimension connected with the revision of monastic law and adopting new constitutions. Activity of the laity resulted in the development of existing movements and associations and the creation of new ones. Neocatechumenal Way, Catholic Charismatic Renewal, Light-Life Movement, Families of Nazareth Movement and Christian Life Communities enjoyed a dynamic growth.

Key words: Catholic Church, Catholic Church in the Polish People's Republic, Second Vatican Council, reception of Second Vatican Council in Poland, special Commissions of the Polish Episcopate, application of council teachings in Polish theology, reform of liturgy and deepening of Biblical Studies, collegiality of bishops, practical realization of idea of synodality, achievements of ecumenical movement, renewal of monastic life, creation and growth of new Catholic movements and associations.

Translated by Hanna Rybkowska

